

SVERIGE 10:-
NORGE 12:-
DANMARK 12:-
INKL. MOMS

MYNT 4-5

MAJ 1983

KONTAKT

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

Okänt ryskt mynt med svensk anknytning sid 100

Mynten på Helgeandsholmen sid 105

Handeln med guldstoff i Västafrika sid 109

Myntningen i Baltikum under medeltiden sid 113

S:t Eligus sid 118

Medaljerad klockare i Västergötland sid 119

Grindslantarna sid 121

Nytt från Myntverket

Medaljer

Den svenska sektionen av *Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet* utger en *Fredsmedalj* utförd av Marita Norin. Medaljen präglas vid Myntverket som också svarar för försäljning och distribution. Medaljens utformning, leveransvillkor etc framgår av en broschyr, som kan erhållas från Myntverket, Box 401, 631 06 Eskilstuna.

Av minnesmedaljen över Gustav II Adolf, som myntverket präglat och försålt för Samfundet Kungl Myntkabinettets Vänner räkning, finns fortfarande ett mindre antal bronsmedaljer att köpa. Medaljerna präglade i guld och silver är sedan länge slutsålda. Priset på bronsmedaljen har höjts till 162:- pga ändrad moms.

Präglingsverktygen till medaljen över *Mynttyper under Oscar I:s regeringstid* är under framställning och medaljen beräknas börja präglas under hösten.

Samlarmynt

1983 års samlarmynt har nu börjat förpackas. Priset på presentförpackningen har pga ändrad moms och ökade kostnader höjts till 28:-. Den förväntade stora efterfrågan kan tyvärr medföra att leveranstiderna blir långa vilket vi ber om överseende för. Som tidigare nämnts undersöks möjligheten att teckna stående order på samlarmynt. Detta kan dock börja tillämpas tidigast från nästa år.

Minnesmynt

Regeringen har beslutat om präglning av ett minnesmynt i valören 200 kr med anledning av Konung Carl XVI Gustafs troninträde år 1973. Åtsidan av myntet upptar ett porträtt av Konungen samt texten CARL XVI GUSTAF SVERIGES KONUNG I 10 ÅR. Frånsidan upptar stora riksvapnet, årtal 1983 och valören 200 kr. Myntet har en diameter av 36 mm, väger 27 g och innehåller 925/1000 silver. Upplagan är begränsad till 100 000 st. Myntet kommer att skyddas av en förpackning.

Utväxlingen till allmänheten sker via bank- och postkontor och beräknas börja i juni. *Myntet kan således ej beställas direkt från myntverket.*

Foto: Myntverket

Upplagesiffror

Upplagesiffrorna för mynt med präglingsåret 1982 är följande: 5 kr 36 603 696 st, 1 kr 24 836 789 st, 50 öre 14 778 358 st, 25 öre 43 217 635 st, 10 öre 103 905 597 st och 5 öre 40 471 115 st eller totalt 263 813 190 st. Totalt har 75 513 st samlarmynt förpackats. Av dessa är 63 750 st presentförpackningar och 11 763 st mjukplatsförpackningar.

S. E. Nilsson

Samfundet Kungl. Myntkabinettets Vänner

har årsmöte den 26 maj i Medelhavsmuseet, Stockholm, Fredsgatan / Gustav Adolfs torg kl 18.

Visning av Armémuseums Gustav II Adolfsutställning äger rum 4 maj kl 19.

Medlemskap som också berättigar till fritt inträde i Kungl Myntkabinettet kostar 50 kr. Postgiro 35 48 60-9.

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Nybrogatan 36 • Box 5132, 102 43 Stockholm

Telefon 08-62 62 61

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR

Numismatisk litteratur

Medlem av Sveriges Mynthandlares Förening

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

Östermalmsgatan 81
114 50 Stockholm
Telefon 08-67 55 98
(måndag-fredag kl 10.00-13.00)

Myntkontakt:

Postgiro 42 30 50-4
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Myntkontakt utkommer den 1 i
månaderna februari-maj och
september-december
Prenumeration: helår 75:-

REDAKTION

Huvudredaktör
och ansvarig utgivare:
Lars O Lagerqvist
Söderårby gård, Vansö
152 00 STRÄNGNÄS
Telefon 0152-200 79
Kontor 08-63 07 70

Biträdande redaktörer:

Hans Franzén
Madeleine Greijer
Torbjörn Sundquist

Copyright:

Myntkontakt och respektive
författare, vilka ansvarar för
sakinnehållet i sina bidrag

ANNONSER

Bokning

Telefon 08-67 55 98

Annonspriser exkl moms:

2 sidor (mittuppslag)	2 200:-
2:a omslagssidan	1 450:-
omslagets 4:e sida	1 800:-
1/1 sida (157×220 mm)	1 200:-
2/3 sida (104×220 mm)	850:-
1/2 sida (157×108 mm)	650:-
1/3 sida (50×220 mm)	450:-
1/4 sida (76×108 mm)	350:-
1/6 sida (50×108 mm)	250:-
1/12 sida (50×52 mm)	150:-

Sista materialdag:

Den 1:a i månaden
före utgivning
Heloriginalt
manus och gärna skiss.
Sändes till
Ordfront,
Box 20538,
104 60 Stockholm

Annonser som ej är förenliga
med SNF:s, FIDEM:s och
AINP:s etik
kommer att avböjas

ISSN 0435-8245

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Vårprogrammet 1983

Om ej annat anges, hålls mötena kl 18.30 i Historiska museerna, Storgatan 41, Stockholm.

Maj

7. Kl. 14. ÅRSMÖTE i Historiska museerna, Stockholm, ingång helst från Storgatan 41. Program: Visning av utställningen "Riksgropen" med bildspel i hörsalen.

Ca kl 16. Stadgeenligt årsmöte. Årsberättelse, bokslut, fråga om ansvarsfrihet, val av nya styrelseledamöter, suppleanter, revisorer, fastställande av årsavgift. Utdelning av Gustav VI Adolf-medaljen, förtjänstmedaljen, Brennermedaljen, guldnålen och Rasmusson-stipendiet. Tidigare medaljerad uppmanas bära sina utmärkelser!

Middag i museets Café Sleipner ca 17.30/18. Pris inkl. öl/vatten, rödvin/alkoholfritt, kaffe och servis kr 100. *Anmälan måste vara kansliet (08/67 55 98) tillhanda senast den 3 maj och sker lämpligast genom insättande av detta belopp på vårt postgiro 150007-3.*

18. Kenneth Jonsson talar om den svenska fastlandsmyntningen 1180-1250.

29. Besök på Tumba sedeltryckeris museum. Kl. 13.00 samling utanför museet. (Tåg till Tumba station. Därifrån en promenad på 10-15 min.)

Höstprogrammet 1983

Sammanträdesdagar med föredrag i Historiska museerna kl 18.30:

September: 8 och 27

Oktober: 26

November: 10. Föredrag om Luther-medaljer, Mårtensfest.

December: 15. Julfest.

Auktionsdatum meddelas senare. Eventuellt kommer ytterligare föredrag att ordnas.

Nordisk Numismatisk Unions möte äger rum 24-25 september.

Nytt finskt 50-marcksmynt

Första världsmästerskapstävlingarna i fri idrott avhålls i Finland hösten 1983. Med anledning härav präglas ett 50-marcksmynt, som säljes för 60 mark. Upplagan är 450 000 ex, vikten 22 g, halten 500/1 000 och diametern 35 mm. Design: Pertti Mäkinen

och Toivo Pelkonen. SNF har beställt 100 ex. Myntet kommer att expedieras i den ordning som beställningar inkommer till föreningens kansli. Pris 60 mark + moms + expeditionskostnader.

Foto: Monetarium

Tidigare okänt mynt slaget för Jaroslav den vise, en rysk storfurste med svensk anknytning

Av Rolf Alstertun

Som alla myntsamlare vet består samlarlivet av sina "ups and downs". Ibland blir man djupt besviken och är färdig att strunta i allsammans och ägna sig åt någon annan hobby i stället. Ibland lyckas man hitta ett mynt som man letat efter länge, och plötsligt är det åter en mycket givande och stimulerande hobby man ägnar sig åt. Så var i hög grad fallet när undertecknad lyckades förvärva ett tidigare okänt mynt slaget för Olof Skötkonungs svärson Jaroslav den vise (1015–1054) i Kievriket (fig. 1 och omslagsbildn).

Först något om detta ryska Kievrike. Dess ungefärliga utsträckning vid Jaroslavs död år 1054 framgår av kartan. (Fig. 4) Enligt Kieviska krönikan, även kallad Nestorskrönikan, grundades riket av svenskar, som av rivaliserande slaviska stammar år 862 inbjöds för att bringa ordning i landets inre angelägenheter. De som åtog sig uppdraget kallas i krönikan "ruser", ett ord som anses ha med Roslagen att göra. Namnet Ryssland skulle alltså ha svenskt ursprung. Jämför i detta sammanhang även det finska namnet på Sverige, Ruotsi.

Vi låter nu Nestorskrönikan berätta:

"År 6370 (= 862). Stam reste sig mot stam, det uppstod strider, och man började föra krig sinsemellan. Då sade de till varandra: "Låt oss söka oss en furste som härskar över oss och skipar lag bland oss." Och de begävo sig över havet till varjagererna, till ruserna. Ty dessa varjager kallades ruser, liksom andra kallas svear. En del åter benämns norrmaner, anglianer, andra goter... Čuderna, slaverna, krivičerna och verserna sade till ruserna: "Vårt land är stort och fruktbart, men där saknas ordning. Kommen och regeren och härsknen över oss!" Man utvalde tre bröder med deras följen, och de togo alla ruserna med sig och kommo. Den äldste brodern, Rurik (fornsv. Rōrikr), slog sig ned i Novgorod, den andre, Sineus (troligen Signiutr), i Beloozero och den

tredje, Truvor (Thorvardr), i Izborsk. Det är efter dessa varjager som novgorodernas land blivit rusernas land."

Längre fram i krönikan berättas om hur Ruriks släkting och efterträdare Oleg (Helge) år 882 utvidgar riket till att omfatta även Kiev, som nu blev den förnämsta staden och gjordes till "de ryska städernas moder". Därav "Kievriket" som beteckning för hela staten.

Nestorskrönikans uppgifter om hur svearna fick fotfäste i Ryssland måste givetvis tas med både en och två nypor salt. Det är en efterkonstruktion och måste betraktas såsom ett försök av krönikören att förklara svearnas/rusernas närvaro. Klart är dock att de svenska (handels)intressena i området var betydande. Svearna kom som handelsmän och plundrare, och befästa handelsstationer och stöddepoter

upprättades utefter de ryska flodvägarna. En typiskt sådan var Aldeigjuborg vid Volkhovs strand cirka en och en halv mil söder om Ladoga. Aldeigjuborg grundades inte av svearna, utan dessa slog sig bara ihop med den befolkning som redan bodde där.

För att nå de lockande arabiska och byzantinska marknaderna i söder använde man sig av två huvudvägar, floderna Volga och Dnjepr. Den östligaste vägen via Volga kontrollerades av Volgabulgarerna i norr och khazarerna i söder och erbjöd därför ringa möjligheter till erövring. Den vägen var också tidvis mycket riskabel. Vägen via Düna eller Volkhov och över till Dnjepr och vidare söderut till Svarta havet och Konstantinopel (vikingarnas Miklagård) erbjöd helt andra möjligheter. Novgorod (Holmgård) och Kiev (Konugård) utgjorde förträffliga baser för vidare handelsexpeditioner, och utefter hela Volkhov-Dnjepr-axeln vittnar arkeologiska lämningar om vikingarnas närvaro. Ett annat intressant vittnesbörd utgör Nestorskrönikans redogörelse för år 912. Detta år ingicks nämligen ett fredsfördrag mellan Oleg och det byzantinska kejsardömet, och krö-

Fig. 1. Jaroslav den vises mynt i författarens ägo. Foto: Kenneth Jonsson. a. åtsidan, b. frånsidan. Skala 2:1.

Fig. 2. Ett gipsavtryck av liknande mynt, "tyngre" typ, från Eremitage's samlingar, Leningrad. Foto Jüri Tamsalu, KMK.

nikan räknar upp samtliga Olegs förhandlare. De flesta namnen är rent nordiska.

”År 6420 (912). Vi av rusernas folk: Karl, Ingeld, Farlov, Vermud, Rulov, Gody, Ruald, Karn, Frelav, Ruar, Aktevu, Truan, Lidul, Fost, Stemid, sända av Oleg, rusernas storfurste, och av alla som lyda under honom, lysande och stormäktige furstar, samt av hans välborne bojarer, till eder, Leon och Alexander, store självhärskare av Guds nåde, grekernas kejsare, till vidmakt-hållande och bekräftelse av den mellan de kristna och ruserna upprätt-hållna, mångåriga vänskapen...”

De svear som bosatte sig i Ryssland (Gårdariket) assimilerades av allt att döma tämligen snabbt med den slaviska befolkningen. När vi

närmar oss 1000-talet och Jaroslav den vises tid bör vi därför betrakta Kievriket som en rent slavisk statsbildning, dock med traditionsbundet gott förhållande till det dåtida Sverige. Av hävd var de ryska storfurstarna också viktiga avnämare av det arbetskraftsöverskott som fanns här uppe. Många var de förhoppningsfulla och äventyrslystna unga män som lät värva sig till den ryske storfurstens legotrupper. Sålunda besegrade tex Jaroslavs fader, Vladimir den store (980–1015), polackerna en gång och bulgarerna två gånger med en här, som han till övervägande delen rekryterat från Sverige.

Vad beträffar Vladimir den store så går han även under tillnamnet ”den helige”. En nutida betraktare

Fig. 3. Avgjutning av ett Jaroslavmynt, använd som smycke. Från ett av de lapiska offerplatsfynden (Gräträsk). Statens historiska museum. Foto ATA.

har nog litet svårt att finna täckning för det epitetet, men anledningen är den att han år 988 lät döpa sig och med hela sitt folk övergick till kristendomen. Samtidigt förbjöd han dyrkandet av de gamla gudarna och befalle de avgudabilderna skulle förstöras. Vladimir lät dock döpa sig först sedan han blivit lovad de båda byzantinska kejsarnas egen syster Anna till äkta maka. Nestor-krönikans beskrivning av den forne hedningens trosriver är inte helt utan komiska poäng:

”Därefter sände Vladimir ut bud över hela staden och förkunnade: ”Den som icke infinner sig till dopet i morgon vid floden, rik eller fattig, ringa eller träl, den är min fiende.” När folket hörde detta, gingo de gärna...”

Så över till Jaroslav den vise. Olof Skötkonungs svärson och en av Vladimir den stores tolv söner. Vid faderns död år 1015 var han ståthållare i Novgorod. Relationerna till fadern var på slutet mycket kärva, vilket tydligt framgår av Nestorskrönikans redogörelse för år 1014:

”År 6522 (1014). Jaroslav var i Novgorod och betalade årligen två-tusen grivnor i tribut till Kiev. Tusen grivnor utdelade han till skyddsvakten. Detta hade alla Novgorods ståthållare betalat. Jaroslav vägrade emellertid att betala tributen till Kiev, till sin fader. Då sade Vladimir: ”Gören vägar och broar i ordning.” Han ville nämligen draga ut i strid mot Jaroslav, sin son. Han insjuknade dock.”

Vid Vladimirs död året därpå utbröt långa och blodiga brödrastrider om makten. Ur denna maktkamp gick Jaroslav slutligen som segrare. Dessförinnan hade han dock vid några tillfällen varit mycket illa ute, tex år 1018 efter ett nederlag mot sin kusin Svjatopolk i allians med Boleslav Chrobry, Boleslav den dristi-

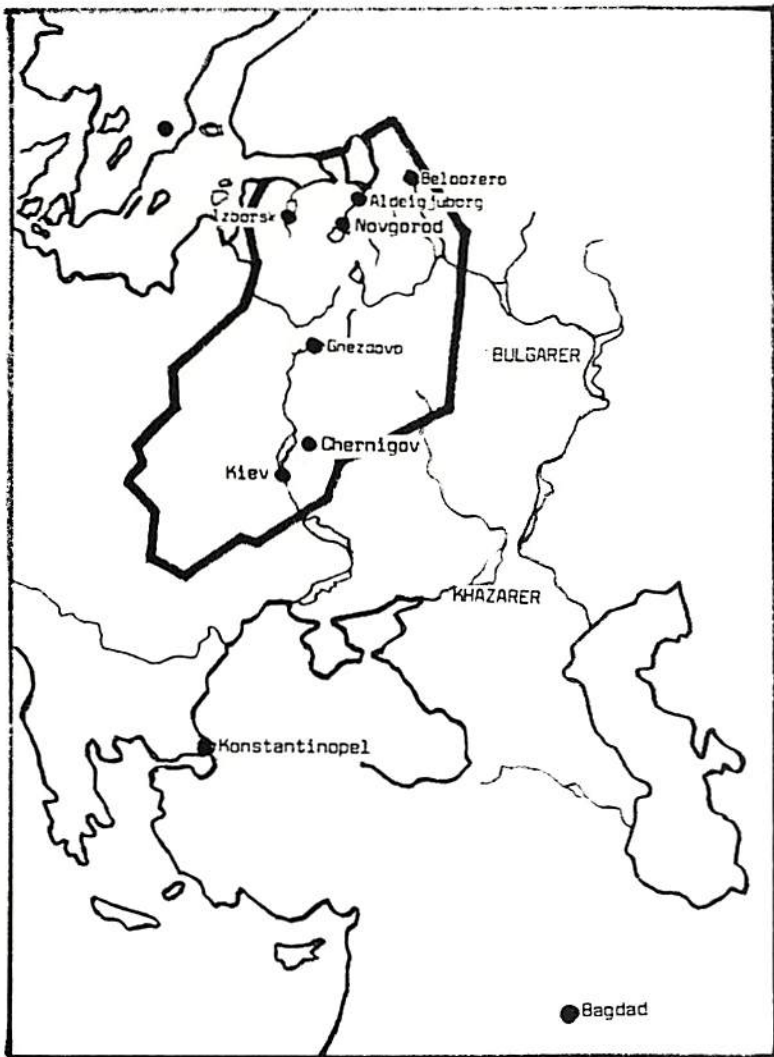

Fig. 4. Kievrikets gränser år 1054. Teckning: författaren.

ge, av Polen. Vi låter åter Nestorskrönikan berätta:

”År 6526 (1018). Jaroslav flydde till Novgorod, åtföljd av fyra män. När Jaroslav kommit till Novgorod, ville han fly därifrån över havet (dvs till Sverige). Men ståthållaren Kosnjantin Dobrynjas son och novgoroderna slogo sönder Jaroslavs skepp och sade: ”Vi vilja ännu kämpa mot Boleslav och Svjatopolk.” Och de började upptaga skatt. Och de låto hämta varjager och lämnade skatten till dem. Jaroslav samlade på detta sätt en stor här.”

Svjatopolk besegrades följande år och fick efter sin död tillnamnet ”den förbannade”. Som bekant skrivs ju alltid historien av segrarna.

Boleslav Chrobrys uppdykande på den ryska scenen var ett tack för senast. Bakgrunden är följande. Polackerna hade sedan länge legat i strid med den tyske kejsaren Henrik II. Boleslav vägrade nämligen erkänna dennes överhöghet över Polen, vilket resulterade i ett långvarigt tyskt-polskt gränskrig. I denna konflikt hade den tyske kejsaren funnit en bundsförvant i Jaroslav. Helt följdriktigt gick därför också Boleslav Chrobry till angrepp mot denne så snart han år 1018 slutit fred med Henrik II.

Ur numismatisk synpunkt kan det vara av intresse att några sällsynta silvermynt med Boleslavs namn i kyrillisk skrift av somliga forskare anses vara slagna i Kiev under hans kortvariga innehav av staden år 1018. Redan samma år drevs polackerna på flykten, och Jaroslav återkom till makten i Kiev.

År 1019 gifte sig Jaroslav med Olof Skötkonungs dotter Ingegerd, som då var 19 eller 20 år gammal. Med henne fick han flera barn, bl a två döttrar som sedermera gifte sig med Harald Hårdråde av Norge respektive Henrik I av Frankrike. Den sistnämnda dottern, Anna, blev ammoder för alla senare franska kungar samt det nuvarande spanska kungahuset. I Nestorskrönikan omtalas Ingegerd endast vid ett tillfälle och då mycket kortfattat.

”År 6558 (1050). Jaroslavs gemål, furstinnan, avled.”

Som ovan nämnts segrade Jaroslav till sist i brödrakampen om makten, och från och med år 1036 var han ensam och obestridd härskare över hela Kievriket. Dessförinnan hade han emellertid under tolv år (1024–1036) varit tvungen att

dela makten med sin broder Mtsislav. Jaroslav regerade från Novgorod och Mtsislav från Chernigov. Under dessa år upphörde alltså Kiev att vara huvudstad.

Jaroslavs liv var i hög grad fyllt av strider och oroligheter, men trots detta hann han även med att ägna sig åt kulturella intressen, något som gav honom tillnamnet ”den vise”. Nestorskrönikan berättar:

”År 6545 (1037). Han sysselsatte sig flitigt med böcker och läste dem dag och natt. Han lät hämta många skrivare och översatte skriften från grekiskt till slaviskt tungomål. De skrev många böcker, av vilka de troende kunde lära och delaktiggöras av Guds ord... Jaroslav var såsom vi sade en älskare av böcker, och när de voro skrivna, förde han många till den heliga Sofias kyrka, som han själv låtit uppföra. Han lät även smycka den med guld, silver och heliga kärll och sjunga hymner till Gud på festdagarna.”

Här en liten detalj som kanske kan säga något om bildningsnivån vid Kievhovet. Vid sitt giftermål med Henrik I av Frankrike under-tecknade Jaroslavs dotter Anna giftermålskontraktet med sin namnteckning. Brudgummen däremot kunde bara åstadkomma ett kryss.

För våra förfäder på 1000-talet var utan tvekan Jaroslav den vise av Kiev en ”kändis”. Förbindelserna med det dåtida Ryssland var ju både täta och intima. Det är exempelvis ingen tillfällighet att Olav Haraldsson, sedermera Olav den helige, tog sin tillflykt till svågern Jaroslav i Novgorod efter att ha blivit fördriven från den norska tronen år 1028. Troligen väckte namnen Holmgård och Konugård ungefär samma känslor då som London och Paris i våra dagar – en fläkt av den stora världen. Det finns inga pålitliga befolkningssiffror, men man tror att Kiev var lika stort som Paris, som vid den tiden hade omkring 80 000 invånare. London var bara hälften så stort.

Om Jaroslav kan slutligen omtalas, att han uppnådde en för sin tid osedvanligt hög ålder. Vid sin död år 1054 var han hela 76 år gammal. Därmed var en epok till ända som allmänt betraktas som höjdpunkten i Kievrikets historia.

Låt oss så gå över till myntningen. Liksom sin fader lät Jaroslav prägla mynt, och några har även påträffats i svenska fynd från vikingatiden. Denna ryska myntning var mycket

begränsad såväl kvantitativt som tidsmässigt. Den pågick kanske bara i drygt ett trettioårigt år, och för närvarande känner man endast till cirka 330 mynt allt som allt. Bortsett från en ytterst begränsad myntning i Tmutorakan (vid floden Kuban sydöst om Asovskasjön) omkring år 1078 skulle det sedan dröja till slutet av 1300-talet, innan någon myntning ägde rum i Ryssland igen. De flesta mynten är slagna för Vladimir den store, därav elva guldmünt. Resten av mynten är alla av silver. Vad beträffar Jaroslavs mynt så är de alla mycket sällsynta – endast tolv stycken var tidigare kända, nu alltså tretton. Anledningen till den aktuella myntningen var med största sannolikhet inte ett behov av inhemsk valuta utan är säkerligen att söka i ett behov av att manifestera Kievrikets suveränitet och oberoende. Markeringen var främst riktad gentemot den mäktige grannen i söder, det stora byzantinska väldet, som av hävd gjorde anspråk på överhögheten över områden vilka genom den grekiska kyrkans mission övergått till den nya läran.

Så en närmare titt på Jaroslav den vises mynt. De tretton mynten är alla av samma typ men fördelar sig på två grupper, som i flera avseenden är varandra mycket olika. Den ena gruppen består av sex mynt av mycket hög konstnärlig klass, kanske samtidens vackraste mynt överhuvudtaget (fig. 2). De är slagna med tre olika stamp-par, och det är uppenbart att alla stamparna är tillverkade av en och samma man, troligen i Novgorod. Åtsidan visar bilden av den helige Georg (Sankt Görän) med gloria, spjut och sköld. Han var Jaroslavs skyddshelgon. Inskriften är grekisk och består av namnet Georg. På framsidan syns en figur som har förklarats på olika sätt utan att man hittills kommit fram till någon slutgiltig tolkning. Kanske är det en stiliserad bild av en duva – den helige ande. I varje fall är det den regerande fursteättens emblem. Det kan för övrigt vara intressant att notera, att tecknet i modern tid använts såsom Ukrainas nationalsymbol, tex på sedlarna. Frånsidans text lyder: JAROSLAVLE SREBRO (Jaroslavs silver). Språket är fornryska och bokstäverna kyrilliska. Mynten i denna grupp håller hög silverhalt, 960 tusendelar för de två testade exemplaren. Medelvikten för de fyra kompletta mynten i grup-

pen är 3,17 g. Myntens diameter är 24–26 mm.

Ett av dessa mynt är påträffat på Gotland (exakt fyndplats okänd) och förvaras nu på Gotlands Fornsal i Visby. Av de övriga fem mynten i denna grupp finns fyra i offentliga samlingar i Leningrad och Berlin, medan det resterande exemplaret är på avvägar. Det sågs senast omkring år 1865.

De sju mynten i den andra gruppen är av samma typ som den föregående gruppens mynt vad beträffar åt- och frånsidans utseende i stort (fig. 1). Dock är bildframställningen av föga konstnärlig halt, och bokstäverna är förgrovade men ändå fullt läsliga. Lägga emellertid märke till att ett *latinskt* R har smugit sig in i frånsidans inskrift och att figuren nu onekligen är mera fågellik än förut. Se t ex "ögonen". De sex förut kända mynten härstammar från tre olika åtsidesstampar, men bara en enda gemensam frånsidesstamp. Det exemplar undertecknad har är dock inte stampidentiskt med något av de andra sex – ett nytt stampar alltså. Viktmässigt skiljer sig mynten i denna grupp helt från de föregående. Medelvikten är endast 1,40 g. Man har uppenbarligen sneglat mot den västeuropeiska denaren. Detta är heller inte så överraskande med tanke på Novgorods livliga handelsförbindelser västerut. Diametern är också mindre, i genomsnitt 22 mm. Någon haltanalys har inte gjorts.

Proveniensen är känd för tre av mynten. Ett påträffades år 1891 i ett skattfynd från trakten av Molde i Norge. Det finns nu på Universitetets Myntkabinett i Oslo. Ett annat härstammar från ett fynd på Gotland (Grötlingbo) och förvaras nu på Myntkabinettet i Stockholm. Där finns för övrigt ytterligare tre exemplar, dock med okänd proveniens. Det tredje myntet med säker proveniens påträffades år 1895 ett tiotal mil sydväst om nuvarande Leningrad. Detta mynt är emellertid försvunnet men fanns så sent som på 1930-talet i en privatsamling i Tartu (Dorpat).

Fyndkartan (fig. 5) röjer en klart västlig spridning av Jaroslavs mynt. Detta gäller som synes både de tunga och de lätta. Däremot saknas de i fynd från centrala och södra Ryssland, något som stärker teorin om Novgorod som säte för Jaroslavs myntning. En teori är också att de tunga mynten präglades år 1014

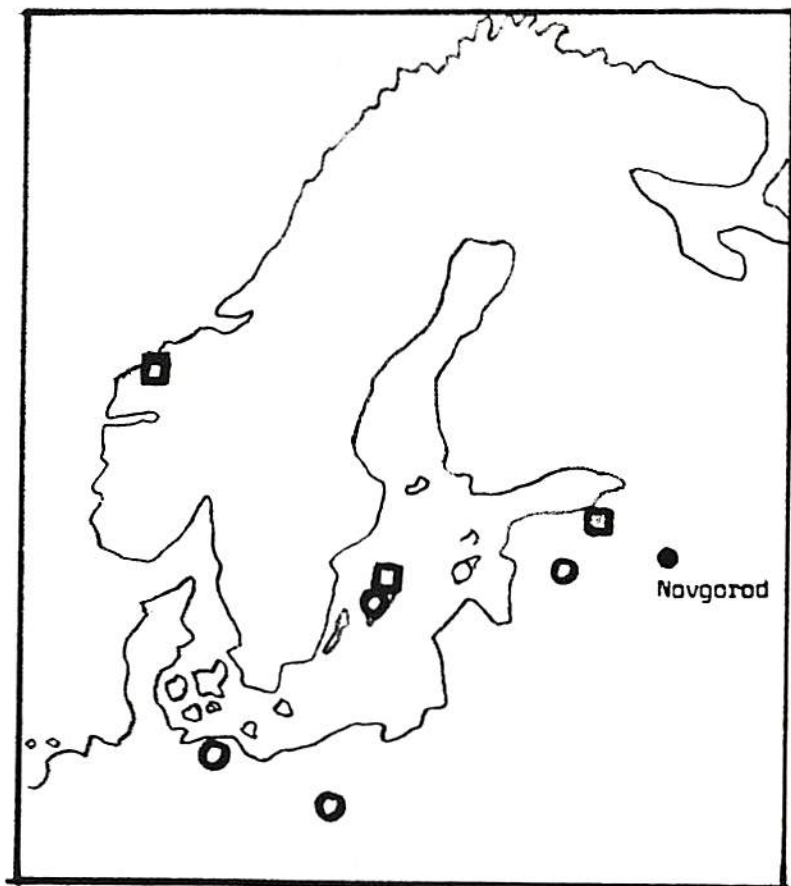

Fig. 5. Fynd av Jaroslavmynt. ○ = J:s tunga mynt. □ = J:s lätta mynt. Teckning: författaren.

och de lätta det kritiska året 1018. (Se ovan citaten ur Nestorskrönikan rörande dessa år).

Alltsedan det första myntet från denna inledande epok inom rysk myntning (ett av Vladimir den stores guldmynt) år 1796 blev känt, så har dessa mynt varit föremål för livlig diskussion bland numismatikerna, och då naturligtvis främst bland de ryska. Medan man utan förbehåll accepterar de tunga mynten, vill man ibland inte fullt ut kännas vid den lätta och konstnärligt mera lågtstående gruppen. Visserligen anses numera även dessa Jaroslavmynt vara slagna i Novgorod, men det framhålls att stämpelsnidaren med stor sannolikhet var en utlänning, troligen en varjag. Den stilistiska likheten med skandinaviska mynt, frånsideinskriftens latinska R samt emblemets "förbättring" till en fågel pekar i den riktningen – en från vår horisont onekligen fantasieggande teori. Frågan är bara om det är den helige andes duva eller

Odins korpar stämpelskäraren haft i tankarna.

Till sist bör nämnas att man även påträffat nio stycken gjutna tennföremål av Jaroslavs tunga mynt, därav sammanlagt fyra på de båda lapska offerplatserna Gråträsk och Unna Saiva. (Fig 3) Dessa myntimitationer är tillverkade för att användas som smycken. Tre av de lapska exemplaren är försedda med ögla och har använts som hängsmycken. (Det fjärde är bara fragmentariskt). Olof Skötkonung hade alltså en svärson, var mynt tydligen var mycket populära och uppskattade.

1. Jfr arabernas benämning på vikingarna i österled: warang ("väring") el. rüs.
2. en grivna = 200 g.

Källor och litteratur

M. J. Anderson, Achtzig neue Münzen aus dem Funde von Nagischi-

na. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis), B XXXVII, H.4. Tartu 1935.

- I. Andersson, Sveriges historia, fjärde upplagan. Sthlm 1953.
- L. O. Lagerqvist, Sverige och dess regenter under 1000 år. Sthlm 1976.
- B. Malmer, Mynt och människor. Uddevalla 1968.
- Nestorskrönikan i översättning av A. Norrback. Sthlm 1919.
- K. R. G. Pendleson, The Vikings. Hong Kong 1981.
- P. Sherrard, Byzantium. Amsterdam 1976.
- M. P. Sotnikova/I. G. Spasski, Russian Coins of the X – XI Centuries A.D. Recent research and a corpus in commemoration of the millenary of the earliest Russian coinage. B AR International Series 136. Oxford 1982.
- I. G. Spasski, The Russian Monetary System. A Historico-Numismatic Survey. Amsterdam 1967.
- S. Suchodolski, Boleslaw Chrobry a-t-il émis des monnaies à Kiev? Actes du 9ème Congrès International de Numismatique. Berne, Septembre 1979. Louvain-la-Neuve. Luxembourg 1982.
- R. Wallace, Rise of Russia. Amsterdam 1975.
- Vikingatidens ABC. Borås 1981.

Kronans guldkatt

Med anledning av flera förfrågningar om den märkliga guldkatten från vraket "Kronan" utanför Öland, påträffad under förra årets dykningar och kortvarigt utställd av Kalmar museum i höstas, vill redaktionen meddela, att den kommer att presenteras i en uppsats som skall ingå i en bok, som säges komma ut i år och som skall förläggas av *Bra Böcker*, med bidrag av flera författare. Den skall behandla "Kronan", dess undergång i striden mot danska flottan, dess återupptäckt genom Anders Franzéns forskningar, utgrävningarna på havsbotten och fynden. Såväl denna myntskatt som också de många andra mynt som hittats, de flesta av koppar, kommer att publiceras av *Ernst Nathorst-Böös*, Kungl Myntkabinetet.

KRING ÖVERLÄMNANDET AV BELÖNINGSMEDALJER [4]

Ett annat tillfälle, som tydligtvis ansågs ge lämplig bakgrund åt överlämnandet av belöningsmedaljer, var första rättegångsdagen, då en häradsrätt började ett nytt laga ting.

Det exemplar i silfver af den mindre medaillen med omskrift: *Illis quorum meruere labores* att i hvitt band bäras på bröstet, hvilket kongl. maj:t till betydande af dess nådiga välbehag öfver det nit och den ordning, hvarmed kronofjerdingsmannen och extra fängevaldigen Nils Hansson under en längre tid bestridit kronofjerdingsmans-göromålen, i nåder behagat tilldela bemålte Nils Hansson, blef efter kongl. maj:ts befallningshafvandes i länet anmodan af domaren i orten i tingsmenighetens närvaro efter ett lämpligt tal honom tillstådt första rättegångsdagen af Ingelstads härads laga vinterting den 9 mars 1825. (31.5.1825)

Den medaille i silfver med h.m. konungens bröstbild och omskrift: *Sui memores alios fecere merendo*, som kongl. maj:t i nåder behagat tillerkänna bonden Hans Larsson i Näsby för visadt mod och rådhighet vid en hos åboen Per Bengtsson å hemmanet n:o 14 Önnarp den 28 oct. 1830 timad vådeld, hvarvid den sednare jemte tvenne hans barn varit i mycken fara att blifva innebrändte, blef efter anmodan af konungens befallningshafvande i Malmöhus län å första rättegångsdagen af innev. års vinterting i Vemmenhøgs härad den 10 nästlidne mars bemålde Hans Larsson med vanlig högtidlighet tillståld af

Carl Swedenborg,
domare i orten.

(22.8.1831)

Sedan kongl. maj:t nådigst behagat tilldela häradsdomaren och nämde-mannen Lars Olofsson i Torpa en belöningsmedalj af silfver med inskrift: *"För medborgerlig förtjenst"* att i svart band bäras på bröstet till uppmuntran för Lars Olofssons vitsordade nit och välförhållande under 34 års tjenstetid såsom nämde-man i Viste härad af Skaraborgs län,

så blef på konungens befallningshafvandes i länet anmodan förenämde belöningsmedalj å första rättegångsdagen af detta års hösteting med Ase och Viste härader den 23 sept. uti Gråstorp i den församlade tingsmenighetens närvaro Lars Olofsson högtidligen tillståld af

H. Almqvist,
domare i orten.

(19.10.1833)

Mycket folk torde också ha varit närvarande vid de förrättningar, som det berättas om i följande notiser.

Sedan kongl. maj:t till ådagaläggande af dess höga välbehag öfver f. d. riksdagsmannen häradsdomaren Daniel Nordqvists berömliga nit och verksamhet vid vägarbetet emellan Christinefors och Borangen på Vermlands vestra finnskog samt hans i öfrigt visade välförhållande i nåder täckts tilldela honom en silfvermedaille med inskrift: *Illis, quorum meruere labores*, att bäras på bröstet i en silfverkedja fästad i knapphållet, så blef vid den undersökning, som landshöfdingen och riddaren af Wingård jemte särskilte i nåder förordnade committerade i följd af erhållit nådigt uppdrag innev. julii månad förrättade å Vermlands finnmärker rörande dervarande finnallmoges angelägenheter, nämnde medaille häradsdomaren Nordqvist genom bemålte landshöfding offentligen tillståld.

(31.8.1824)

Den silfvermedaille med inskrift: *Sui memores alios fecere merendo* att bäras i hvitt band, hvilken kongl. maj:t nådigst tillagt coopvaericapitenen J. Olivelöf för franske coopvaericapitenen Victor Bernaerts räddning, blef till underdånig åtlydnad af kongl. maj:ts nådigste befallning capiten Olivelöf tillståld den 13 sept. inför länets präfnings-committee af undertecknad. Hernösand d. 22 sept. 1826.

H. Mörner,
landshöfding.

(3.10.1826)

T. L.

Mynten på Helgeandsholmen

Av Monica Golabiewski

År 1978 inleddes en arkeologisk undersökning av Riksantikvarieämbetet i samarbete med Stockholms stadsmuseum av Riksplan framför Gamla Riksdagshuset på Helgeandsholmens östra sida. Undersökningen pågick under åren 1978–80. Efterbearbetningen av materialet avslutades i december 1981 och undersökningen presenteras i en bok, "Helgeandsholmen, 1000 år i Stockholms ström", Stockholm 1982. Nedanstående uppgifter om fyndsammanhangen är hämtade ur kapitlet om *Mynt* och *Myntverk och myntning* på Helgeandsholmen.

Under de närmare tre år undersökningen pågick hittades sammanlagt 358 mynt varav 316 har kunnat närmare bestämmas. Därtill kommer 15 blanketter, dvs myntämnen, samt sju polletter och räknepeningar. Mynten fördelar sig enligt nedanstående tabell. Bestämningslista kommer att publiceras i Nordisk Numismatisk Årsskrift 1982.

Land	1300-t	1400-t	14/1500	1500-t	1600-t	1700-t	1800-t	Summa
Sverige	54	23	3	11	187	14	7	299
Danmark		1	3	6				10
Tyskland		3						3
Tyska Orden	1		1					2
England				1				1
Nederländerna					1			1
Summa	55	27	7	18	188	14	7	316
Ej närmare bestämbara		- 33 -				- 9 -		358

Denna arkeologiska undersökning av en del av det centrala Stockholm tilldrog sig ett mycket stort intresse från allmänhetens sida. För numismatisk forskning är undersökningen betydelsefull därigenom att man här hade möjlighet att på ett större område genomföra en så noggrann undersökning att ett förhållandevis stort antal medeltidsmynt kunde tas till vara, vilka normalt lätt hade kunnat förbises. Mynten har påträffats spridda över undersökningsområdet under bryggor, i golv och stenläggningar, i närheten av konstruktioner som hus och andra

anläggningar men med en del större anhopningar samt fyra mindre depåer.

De påträffade mynten utgörs till större delen av inhemska mynt av lägre valörer. I detta avseende överensstämmer fyndsammansättningen med hopade fynd i kyrkor i Mälardalskapen. Grävningarna vid Helgeandsholmen var mycket omfattande och den mycket noggranna undersökningen har resulterat i att myntmaterialet därifrån kan räknas som det största hopade fyndet i profan miljö. Den mycket stora andelen medeltida mynt kan förklaras med den livliga handel som under medeltiden till stor del var förlagd till staden Stockholm.

De flesta *medeltida mynten* påträffades i och vid en av de medeltida båtar, som grävdes fram under stadsmuren samt i eller i anslutning till Helgeandshusets kyrkogård.

Av de vid den medeltida norra strandlinjen i en båt påträffade myn-

ten kunde tio bestämmas till 1300-talets andra hälft och ett mynt till Erik av Pommern (1396–1439). Se nedan. Helgeandshuset omnämns första gången år 1301 och man räknar med att det uppfördes i slutet av 1200-talet. Omkring år 1410 brann det ner men återuppfördes. Det fungerade som välgörenhetsinrättning för vård av fattiga sjuka samt av äldre och hade egen kyrkogård belägen strax söder om huset. Helgeandshuset drevs som en stiftelse och bekostades genom privata donationer. 1531 flyttades inrättningen till Riddarholmen, det dåvarande Grå-

munkholmen och inom dess gamla område lät Gustav Vasa inrätta det första kungliga stallet. Troligen revs inte Helgeandshuset förrän år 1604 då Karl IX lät bygga ett nytt stall. (Biuw 1977.) Mynten funna vid undersökningen av begravningsplatsen omspanner i stort sett hela denna tid som inrättningen var i verksamhet på Helgeandsholmen.

De medeltida mynten i Helgeandsholmsmaterialet, från 1300-talets början fram till sekelskiftet 14/1500, utgör 89 exemplar. Ytterligare 33 kan med bestämdhet antas vara medeltida, då det rör sig om brakteater samt två tvåsidiga mynt funna under sådana omständigheter att denna datering därigenom kan fastställas. Mer än hälften är 1300-talspräglingar för Magnus Eriksson (1319–63) samt brakteater med krönt huvud eller bokstav från 1300-talets slut, fig 2–4, samt en örtug från kung Albrekts tid (1389–96). 1400-talsmynten är jämnt fördelade på den då allt vanligare örtugen/halvörtugen, fig 5, och de enda svenska brakteaterna från denna tid, de med krönt huvud och bokstaven A. S-brakteaten finns här representerad endast med den äldre varianten.

Det mest påfallande i hela detta material är den stora andelen *1600-talsmynt*, vilket avspeglar den jämförelsevis stora aktiviteten på Helgeandsholmen under denna tid. Av 188 exemplar är endast 18 av silver och högsta valör på de svenska mynten är 2 öre (2 ex), 1 öre (14 ex), 1/2 öre (1 ex) samt ett exemplar 1/2 riksdaler från Nederländerna. Övriga mynt är av koppar med en högsta valör på 1 öre (17 ex).

103 exemplar är präglade för drottning Kristina (1632–54). Under hennes regeringstid och fram till 1670-talet pågick i Stockholm en livlig byggnadsverksamhet med genomgripande förändringar av stadsbilden. Många äldre byggnader revs och nya uppfördes, nya gatusträckningar anlades både i själva staden och på malmarna. På Helgeandsholmen, som tidigare egentligen bestod av två mindre öar, gjorde man utfyllningar för att utvidga det byggbara området. Bl a byggdes på det kungliga stallets tomt det Nya Myntshuset (som revs på 1670-talet) och de Braheska och Flemingska palatsen. (Selling 1950.) Man får förmoda att också fler människor än annars var verksamma i staden med dessa

1. Magnus Eriksson, penning med lejon)tre kronor, 1340–50-talen, samt textilfragment. Fynd från kyrkogården. Foto, liksom följande: Gunnel Jansson och Mats Pettersson, ATA.

byggnads- och gatuarbeten med den naturliga följden att större penningbelopp också kom i cirkulation. De funna mynten från detta århundrade är alla av de lägre valörer som varit gängse betalningsmedel under denna tid. Dessa har också präglats i åtskilligt större antal än mynt av högre valör i både silver och koppar. Inte bara 1600-talsmynten har denna dominans av låga valörer utan förhållandet gäller alla århundraden representerade i detta material. I detta hänseende kan Helgeandsholms-materialet likställas med kyrkfynden, som också är den enda jämförbara typen av fynd, dvs anhopning av mynt inom ett begränsat område under en längre tid. Intressant är också de nio ett- och halvöres kopparmynt från Gustav II Adolfs regering (1611–32) som, tillsammans med många av Kristinas 1/4 ören, är hittade i den sk "Lådmakargården", se nedan. Tyngre kopparmynt förekommer mera sällan bland, vad man tror, oavsiktligt tappade mynt.

Det utländska inslaget utgör en ytterst liten del av materialet; fem tyska mynt från den tid det tyska inflytandet i Stockholm torde varit som störst, fyra danska mynt från tiden före Christian II:s korta svenska regeringstid 1520–21 samt sex klippingar präglade för honom troligen i Malmö. Därtill kommer ett engelskt mynt från år 1502–04 samt en 1600-tals 1/2-riksdaler från Nederländerna.

Stockholm var under Magnus Erikssons efterträdare, den från Mecklenburg av adeln inkallade Albrekts regeringstid, utsatt för ett starkt tyskt inflytande. Från 1200-talets slut och ett par århundraden framåt var Stockholm en av Sveriges mest betydande handelsstäder

och fungerade som stapelplats för inlandet, i synnerhet mälaronrådet och Bergslagen, samt för norrlandskusten. Störst var handeln med Lübeck varifrån många av de utländska köpmännen bosatta i Stockholm kom. (Andersson 1979.)

Att detta stora tyska inflytande och beroende i utrikeshandeln inte givit motsvarande avsättning i myntcirkulationen vittnar fynden från Helgeandsholmen om. Andelen utländska mynt i Stockholm skiljer sig inte heller nämnvärt från övriga Mälardalskap (Södermanland, Närke, Västmanland och Uppland) vid en jämförelse med kyrkfynden i dessa områden. Götalandskapen (Östergötland, Västergötland och Småland) visar en betydligt större andel utländska mynt, framförallt tyska tjurhuvudbrakteater, mynt präglade i Hansa-städerna samt gotar präglade på Gotland fram till ca 1450 och danska mynt.

DEPÅFYNDEN

Som depå brukar benämnas två eller flera på samma ställe avsiktligt undandömda föremål men även sådana funna tillsammans under omständigheter som gör att de kan antas ha blivit deponerade samtidigt. Jfr Grierson s 124ff. På Helgeandshuset kyrkogård gjordes tre sådana fynd i omrörda lager samt ett strax utanför denna.

Sex tvåsidiga penningar med textilfragment påträffades som en enda klump vid kyrkogårdsgränsen. De är av typen lejon) (tre kronor präglade för Magnus Eriksson under 1340–50-talen samt fragment av en ej bestämbar brakteat med slät ring, fig 1. Ytterligare fem tvåsidiga mynt av samma typ som ovan hittades hopkorroderade på kyrkogården samt två halvörtugar präglade för

Sten Sture då, den ena i Västerås och den andra i Stockholm, under 1400-talets senare del. Utanför kyrkogårdens sydöstra del påträffades i ett utfyllnadslager åtta hopkorroderade brakteater. De var vid konserveringen svåra att separera från varandra och två har ej gått att sära på överhuvudtaget. Det ena av dessa har därför ej kunnat bestämmas liksom ett fragment, som endast kan beskrivas som en brakteat med slät ring. Övriga sex mynt utgörs av fyra brakteater med krönt huvud, varav två kan hänföras till Malmers äldsta grupp, ca 1300–25, de andra två till Albrekts regering, närmare bestämt ca 1364–70. Två slättringsbrakteater med bokstäverna L och S fanns också med i denna "klump" och kan dateras som de två äldsta ovan med krönt huvud, dvs 1300–25 (Malmer 1980, s 16ff.)

Det enda uppenbart avsiktligt undandömda myntet är den i badstugans ugn (se nedan) påträffade guldgyllen präglad för den tysk-romerske kejsaren Friedrich III, 1451–93, i Dortmund, fig 14. Guldmynt är givetvis inte så vanliga som lösfynd. Från Stockholm känner vi förutom detta till endast ett fåtal, varav ett förutom detta är präglat i Tyskland på 1400-talet.

HOPADE FYND

De största fyndanhopningarna påträffades i och kring en av båtarna och på kyrkogården (medeltid). Vi har även en anhopning av medeltida mynt i en badstuga norr om kyrkogården samt i den sk "Lådmakargården" (1600-tal). Mynthuset och området däromkring utgör ytterligare en myntanhopning.

Vid den medeltida norra strandlinjen påträffades åtta båtar. I lagret under fyra av dem, som man antar sjunkit med inte alltför långa mellanrum, påträffades två penningar med lejon)(krona präglade ca 1320/30 för Magnus Eriksson. Sju mynt, som ej har kunnat närmare bestämmas, men är en brakteat med slät ring, fem med strålring och ett tvåsidigt mynt, fanns i lagret för de sjunkna båtarna. De mynt som kom att påträffas över en av dessa båtar tillsammans med många andra mindre föremål har med all säkerhet tappats från senare byggda bryggor innan dessa brann under 1300-talets andra hälft. Det är sammanlagt 23 mynt, varav nio har kunnat bestämmas till 1300-tal, varav åtta brakteater med

2. Brakteat med krönt huvud, 1370–80-talen. 3. Brakteat med krönt A, ca 1363–80.
4. Magnus Eriksson, lejon(tre kronor, 1340–50-talen. 5. Sten Sture d.ä., Västerås, 1/2 örtug. 6. Johan III, Stockholm, 1/2 öre 1579. 7. Karl IX, Stockholm, 1 öre 1611.
8. Kristina, Avesta, 1 öre 1647.

bokstav eller krona samt en med två motställda kronor från Magnus Erikssons senare regeringstid och en brakteat med krönt S från 1370–80-talet. De 14 ej närmare bestämbara mynten utgörs av tre brakteater med slät ring, nio med strålring och tre tvåsidiga mynt.¹

Efter den första branden byggdes nya bryggor vilka även de brann upp. Denna brand, som skulle kunna vara den stora branden i Stockholm år 1407, har inträffat under tidigt 1400-tal. I lagren mellan dessa bränder fann man 14 mynt. Av dessa är tre så tidiga som från Magnus Erikssons tid: ett med lejon(krona) och två exemplar med lejon(tre kronor, fig 4. De övriga sju är brakteater från Albrekt av Mecklenburgs tid; fyra med krönt huvud och tre med krönt S, 1370–80-tal, samt tre örtugar från Erik av Pommerns tid, alltså tidigt 1400-tal. I det översta brandlagret hittades ytterligare

tre brakteater, två med krönt S från 1370–80-tal och en präglad för Tyska Orden ca 1290–1410.

Som tidigare nämnts hörde kyrkogården till Helgeandshuset och var i bruk framförallt under 13- och 1400-talen. 25 mynt påträffades bland skeletten vid undersökningarna, varav 14 som tre depåer, se ovan. Av dessa kunde 11 bestämmas till 1300-tal, två till 1400-talets senare del och ett var fragment.

Av de 11 lösfunna mynten är endast två 1300-tal: en penning präglad för Magnus Eriksson med lejon(krona) daterad till 1320/30-talen och en örtug präglad för Albrekt av Mecklenburg. Ytterligare åtta 1300-talsmynt påträffades tillsammans, se ovan, i anslutning till kyrkogården och kommer troligen ursprungligen från denna.

De åtta 1400-talsmynten utgörs av tre brakteater med krönt huvud och två med krönt A samt en örtug och

en kopparsterling präglad för Erik av Pommern i Stockholm resp Lund, samt en brakteat från Thorn. En brakteat med krönt huvud daterad till 1430–70 hittades strax ovanför kyrkogårdslagret. I kyrkogårdens översta skikt påträffades en dansk klipping från Christian II, 1513–23.

Norr om kyrkogården byggdes på brandlager en badstuga. Denna badstuga räknar man med har använts under 1400-talet och kanske en bit in på 1500-talet, då den förmodligen revs. I själva badhuset påträffades 14 och i utfyllnadslager sex mynt. Badhuset hade fyra ugnar och i eller alldeles intill dessa hittades de flesta av dessa mynt. I resterna efter en av dem, den östligaste, fanns det enda guldmyntet hittills på Helgeandsholmen, den ovan nämnda tyska guldyllen från 1400-talets andra hälft. Vid en annan ugn hittades fyra brakteater med krönt huvud från 1400-talets mitt, ett fragment som

9

10

11

12

13

9. Kristina, Stockholm, 1 öre 1634, 10. Blankett, 11. Karl XI, Avesta, 1/6 öre sm 1683, 12. Gustav III, Stockholm, 1/24 riksdaler 1783, 13. Gustav IV Adolf, Avesta, 1/12 skilling 1805.

förmodligen även detta tillhör samma typ, samt en örtug präglad för Erik av Pommern i Stockholm. Örtugen hittades en bit ifrån denna ugn. Vid de två övriga ugnarna, i den västra delen av huset, låg ytterligare två brakteater med krönt huvud men från 1400-talets senare del samt en tysk vinkenaugle präglad i Colberg (nuvarande Kolobrzeg i Polen) under 1400-talet. Intill grundsyllan i badhusets södra långsida hittades en dansk klipping präglad för Christian II i Malmö.

Vid ett tillfälle hade man lagt om trägolvet i huset och i utfyllnaden ovanpå det äldre golvet påträffades tre brakteater. En av dessa är fragment men kan tydas som ett krönt huvud av den yngsta varianten, dvs sekelskiftet 14/1500-tal. De två andra tillhör samma grupp men den ena kan dateras till Albrekt av Mecklenburg och den andra till Erik av Pommern, 1360-tal resp efter ca 1410.

I utfyllnadslagret under badstugan hittades tre mynt med vitt skilda dateringar: en penning med lejon(krona från Magnus Erikssons första regeringstid, en brakteat med krönt huvud daterad till 1400-tal samt en halvörtug präglad i Västerås för Sten Sture d.ä. Dessa fynd förklaras av arkeologerna som tappade genom springorna i trägolvet och det äldre myntet förmodas ha kommit från en annan plats i utfyllnadsjorden.

Mynten i badhuset har en stark överrepresentation för brakteater med kröna huvuden. 11 exemplar mot sex för övriga grupper som alla är tvåsidiga.

Lådmakargården utgjordes av en träbyggnad till stor del anlagd på pålar ute i Norrström, nuvarande Helgeandsholmens nordöstra del. Det var en smedja där man bl.a. tillverkade lådor, dvs lavetter till kanoner, från 1600-talets början tills anläggningen revs år 1645. Området bebyggdes senare med stora stenpalats. Vi har här att göra med en intressant tidsmässigt relativt begränsad fyndanhopning med 39 mynt från Karl IX till Kristina samt en räknepening, vilka omspannar Lådmakargårdens verksamhetsperiod.

Av de 39 mynten är inte mindre än 27 exemplar 1/4-örens präglade för drottning Kristina. Från Gustav II Adolfs regeringstid fanns 11 mynt, varav endast ett av silver, 1 öre med otydligt årtal. Ytterligare ett silvermynt hittades, 2 öre 1608, präglat för Karl IX i Stockholm. Övriga präglingar från Gustav II Adolfs tid är kopparmynt med valörerna 1 öre klipping, 1 öre samt 1/2 öre. Sistnämnda är ju alla relativt stora och tunga mynt och det kan synas förvånande att de har förlorats i en sådan utsträckning, men många av mynten har tydligen hamnat mellan springorna i träläggningen, varunder de nu påträffats, samt i själva bryggkonstruktionen.

Mynttillverkningen var under senare delen av 1500-talet fram till omkring åren 1620–30 förlagd till Gråmunkeholmen, nuvarande Riddarholmen, då den inhystes i troligen redan befintliga lokaler i ett korsvirkeshus på Helgeandsholmen på det gamla stallets tomt, en gång uppfört

14. Tyskland, Friedrich III, 1451–93, Dortmund, guldgylle.

för Karl IX. Där stannade det dock inte längre än till 1640-talet, då det flyttade till nya byggnader uppförda för Myntet och Bergskollegiet. Detta område, där den ovan omtalade badstugan en gång legat, var helt obebyggt under stora delar av 1500-talet. Korsvirkesmyntet omtalas i flera samtida skriftliga källor och dess existens kan nu bekräftas genom de vid utgrävningen funna myntblanketterna. Spår av mynttillverkning har vid arkeologiska undersökningar tidigare endast påträffats för medeltida mynt och då i form av präglingsunderlag (Lödöse, Nyköping, Örebro) samt stampar (Lödöse, Uppsala).

I den 25×11,5 resp 9 m stora byggnaden påträffades 11 utstansade plattor på och under golvet samt i skrymslen och vrår vid väggar och hörn. I påförda lager hittades ytterligare tre, se fig 10. Dessutom påträffades sex ettörens i storlek och vikt motsvarande dessa blanketter. Mynten är präglade för Kristina i Stockholm år 1634, fig 9, 1635 och 1636. Medelvikten för dessa är 1,03 g och för blanketterna 1,06 g. Av Kristinas ettörens är totalt på Riksplan funna sju exemplar, varav alltså endast ett utanför mynthuset område.

Ytterligare ett tjugotal mynt påträffades i och utanför byggnaden

En högtid i dagens Ashanti. Amanhenen i Kumawu klädd i gulddekorerade sandaler och diadem och med guldsmycken på fingrar och armar. Framför honom två guldbeklädda svärdshandtag.

De sk anshantivikterna, abramoo.

kontakt med västerlandet som, under slutet av 1800-talet, gradvis kom att leda till britternas slutliga erövring av Ashantiriket.

1874 intog britterna Kumasi. Kungen, asantehenen, avsattes 1896 och landet gjordes till brittiskt protektorat. Det annekterades officiellt 1901 till följd av ett allvarligt uppror år 1900. Asantehenen fick komma tillbaka från sin exil 1924 och år 1933 återupprättades Ashantiunionen under asantehenen Prempe II. Idag heter asantehenen Opo-ku Ware II.

Ashanti var, som del av Guldkusten, brittisk besittning till 1957. Administrativt indelades Guldkusten i Guldkustkolonien-Ashanti-Nordterritorierna. Guldkusten var kronkoloni och under dess guvernör stod "chief commissioners" i Ashanti och Nordterritorierna.

Ashantifolket var skickliga krigare och tog vara på tekniska framsteg. Unionen var mer feodal än någon annan afrikansk stat även om regeringens praktik var decentraliserad och i viss mån kontrollerad av mindre kungar/hövdingar, amanhenne. Dessa var dock underordnade asantehenen i Kumasi och kunde när som helst kallas till hovet för att

Mässingsask för förvarande av guldstof, abampuruwwa.

lämna redogörelse.

Kring kungen i Kumasi fanns ett stort och rikt hovliv. Hantverkare och konstnärer samlades vid hovet för att tillfredsställa behovet av prakt. Hovet blev centrum för konst, musik och religion.

Kring den förste och kändaste kungen, Osei Tutu, finns en legend om profeten/prästen Euokye som nedkallade Ashantis gyllene stol, Sika Dwa, från himlen. Stolen sjönk ned framför Osei Tutus knän. Därmed blev stolen symbol för politisk suveränitet och det heliga föremål som symboliserade enighet och garanti för gemensam rikedom och välfärd. Var och en i Ashantiunionen måste sätta lojaliteten till den

gyllne stolen över allt annat.

Under 1800-talets första årtionden fick nio europeiska handelsbud komma till Kumasi. T.E. Bowdich från Storbritannien kom dit 1817. Han beskriver den oerhörda prakt som möter honom. Män i sidenkläder smyckade i silver och guld. "Klädd i den traditionella dräkten och med ringar av guld hängande ner i pannan och fantastiskt utformade klumpar av guld som hängde och svängde från ben och anklar, och med guldbeslagna sandaler tog kungen plats i den av guldplåt överdragna tronen. Även vapnen var dekorerade med guld."

Nästan ingenting av det gamla rikets berömda guldrikedomar finns

bevarat idag. Av ashantikungen Kofi Kalkallis, King Koffee, skatt finns bara en praktfull guldmask bevarad (Wallace Collection, London).

"Gold dust was essential to the stability of the kingdom."

Guldet utvanns ur bergen i norr och ur floden Volta. Allt guld från guldbrytningen måste inlämnas till staten för att utbytas till guldstof. Cirka 100 arbetare, buramfa, var anställda på "myntet" för att förvandla guldtackor och guldklimpar till guldstof.

Det obearbetade guldet förvarades i Statskassan. Adaka Kese, som utgjordes av en stor träkista vilken fylld sägs kan ha innehållit cirka 400 000 ounces guld.

Allt betalades i guld: belöningar, skatter, ersättnigar, hemgifter osv. Guldstof användes av folket i gemen. Det omarbetades aldrig till guldbitar med bestämt värde utan användes som valuta från den ringaste till den största affärstransaktion.

Bowdich skriver: "Det är behändigare än man kan tro: to m en farthing kan betalas i det genom att lägga ett eller två korn på en knivspets".

Guldstoffets jämförliga värde var enligt Bowdich 1817:

1 ounce guldstof = 5 pund.

Med ounce som viktmatrare, enligt ounce-trade-systemet, indelades guldstoffet i

1 Taku = 1/6 ackie = 10 pence

1 Ackie = 1/18 ounce = 5 shillings

Större enheter var *benda* = något mindre än 2 ounces och *periguin* = 2 ounces = 10 pund

Guldstoffet tilläts nästan oändlig delning.

En kungason kunde köpas fri för 20 periguins, en vanlig man för ett par ackies. En hövding betalade 1 periguin för en hustru, en fattig man betalade 2 ackies för samma vara osv.

År 1848 blev det i en officiell rapport fastslaget att all betalning skulle göras i guldstof. Det värderades då till 4 pund/ounce. För att väga sitt guldstof måste man ha tillgång till vågar. Vågen, *nsania*, var en enkel balansvåg med två lätta konkava mässingsskålar som hänger i tre till fyra trådar, 20–30 cm långa, från var sin ände av en balansarm.

Alla som sysslade med handel hade flera uppsättningar vågar och vikter. Det är guldvikterna, *abramoo*, som är av intresse. Vikterna har tillverkats under minst 3–400 år. De har varierande storlek och ser

olika ut.

Det är osäkert när man först började använda vikterna i Ashanti men troligen kan många dateras till 1600-talet. Vikterna justerades noga genom att man lade till eller tog bort metall utan hänsyn till viktens ursprungliga utseende. Varje tjänsteman, som använde vikter, jämförde sina med andra tjänstemäns vikter innan affärerna gjordes upp. Det påstås att kungen och vissa underordnade hövdingar hade tyngre vikter. Detta för att tillförsäkra sig lite extra statsinkomster.

Viktsystemet var rikt utvecklat. Vikter från 2 cgr till 1385 gr är kända och däremellan kunde rymmas flera hundra viktenheter. Varje serie omfattade minst ett 60–70-tal vikter.

Många vikter är utformade i cire perdue-teknik, den förlorade formen, och den sk förlorade insektsformen. Den senare tillverkningen tillgick så att man göt direkt över en insekt.

Vikterna kan indelas i två grupper:

1. Föreställande vikter, som visar djur, föremål och situationer från vardagen.

2. Geometriska vikter i form av rektanglar, trianglar och pyramider. Ett stort antal vikter visar djur som fåglar, fiskar, antiloper, elefanter osv. Djur som man i första hand as-

socierar till människans värld och inte bushens avbildas inte.

Andra vikter föreställer föremål i hemmet, lantbruket och hantverket som tex yxor, skärar, knivar, spadar, redskap för matlagning, spel och speljäser, pallar och stolar för att nämna några.

En del situationer från vardagen avbildas medan andra utesluts troligen p g a att de ansetts för *heliga*, tex offer vid heliga stolar, eller för *anstötliga*, tex barnafödande. Mäniskor avbildas men aldrig ett ensamt barn utan vuxen. Troligen ligger ett tabu över avbildande av detta och andra motiv.

Guldstoffet förvarades i tygknyten som placerades i små mässingsaskar, *adaka ketawa* eller *abampurwua*. Askarna var av två olika typer, dels runda och ovala mässingsplätaskar med genom punsning eller ciselering dekorerade lock, dels gjutna mässingsaskar vilka kan vara mycket mer dekorerade men oftast hade släta sidor.

För att få bort eventuell orenhet i guldstoffet kunde man först lägga det i en skopa, *famfa*, och så blåste man över det. Lättare smuts drevs då bort mot den öppna änden av skopan och kunde sedan borstas bort. För att skilja guldklimpar från guldstof fanns speciella silar, *ahuhamaoa*, gjorda av hamrad och de-

Redskap nödvändiga vid handel med guldstof. En sil (*tahuhamaoa*), en skopa (*famfa*) och en sked (*saawa*). Reprocollage: Jiri Tamsalu.

korerad mässing.

Guldstofet placerades i den ena vågskålen med en mässingssked, sa-awa. Vissa handelsmän lär ha plockat upp guldkorn under fingernaglarna och där fått en extra förtjänst innan bruket med saawa påbjöds.

Vikterna, skedar, askar, vägar och guldstof förvarades ofta i ett knyete kallat fotoo, som i sin tur låg inslaget i ett rektangulärt stycke get- eller antilopskinn.

Knytet, fotoo, placerades på marken och öppnades inte förrän affären blivit uppgjord. Guldet vägdess över "fotoo" så att det eventuellt spillda stoftet kunde uppsamlas igen.

Ibland fanns också en probersten, twaboo, med i knytet för att kontrollera renheten hos guldklimpar. Vidare fanns fjädrar för att borsta bort små stänk av guld från tyget stoftet låg i eller från vågskålarna. Mässingsskrapor, pärlor, ibland säd och bitar av stenar, kunde användas som vikter om nödvändigt. Möjligen fanns även en fetisch, asuman, för tur i handeln.

Några andra betalningsmedel i Västafrika:

Särskilda valutor fungerade i det närliggande landet Dahomey och i hamnstaden Whyday. I Dahomey var valutan kaurisnäcken, små snäckor som importerades utifrån, och i Whyday slavhandel.

Kaurisnäcken var det gällande myntet på 1700-talet i stora delar av Västafrika. Importen upphörde först mot slutet av 1800-talet. Den användes inte i Ashanti som valuta då den ansågs som symbol för frukt-samhet och värderades som talisman.

Slavar var en viktig valuta. Dessa användes som värdemätare fram till tidigt 1800-tal. I Whyday ägde den stora slavhandeln rum. Man betalade exempelvis havnagift i slavar i förhållande till antalet master på båten.

Aggri-pärllan har ungefär samma spridning som kaurisnäcken men inte heller den användes som valuta i Ashanti. Däremot blev den mycket populär genom tron på den inneboende övernaturliga krafterna i pärlorna. De är enkla blå, gula och matt röda, mosaik i alla färger och former. Det finns två olika typer – dels de som grävdes upp ur jorden och var värda sin vikt i guld, dels sk "boiled beads" som gjordes lokalt, nya och därigenom inte så mycket

värda.

Kapten Wild berättar från sin resa till Ashanti att pärlorna bars runt fot- och armleder av viktigare hövdingar, amanhene. Pärlorna var arv-egods, likställda med kronjuveler, och ärvdes från hövding till hövding. De kunde inte köpas och inte säljas. Trots detta betraktades de som ett värdeförråd, lika värdefullt som guldet och ibland mer. De har inte använts som bytesmedel men som värdemätare för tex "brudpris". Dess höga värde indikeras av det faktum att om en aggri-pärllas stals måste tjuven böta 7 slavar.

Både kaurisnäcken och aggri-pärllan har alltså fungerat som betalningsmedel i närliggande områden och Ashanti har naturligtvis ofta kommit i kontakt med dessa. I Ashanti har de inte fungerat som valuta, men som värdemätare. Handeln i guld och guldstof var det gängse och tidvis allenarådande betalningsmedlet ända till brittena 1899 förbjöd detta värdesystem. De införde istället det nya systemet med mynt, dvs penny, shilling och pound. I guldkustkolonien hade man tidigare haft det sk ounce-trade systemet

uppdelat i *ackies* och *takus*.

Pawn var en klädnad av bomull, linne eller silke som användes som betalningsmedel i Ashanti. Olika former av "jirnvaluta" ex stora *jirnvaluta*, *manillas* och *skivor* har också använts som valuta in i senare tid.

När Guldkusten blev självständigt 1957 och kallades Ghana behöll man till en början det brittiska myntsystemet men på 1960-talet övergick man till decimalmynt. Dessa kallades *pesewa* och *cedi*. Cedi kommer av ordet "sedie" vilket betyder kauri. Den ursprungligen så värderade kaurisnäcken har symboliskt tagits till heder i penningssystemet.

LITTERATUR

McLeod, M.D.: The Asante. British Museum, London 1981

Schädler, K.-F.: Afrikanische Kunst. Heyne-Buch, München 1975

Widstrand, C.G.: Afrikas folk. Lund 1962

Wilks, I.: Asante in the nineteenth century, the structure and evolution of a political order. Cambridge University Press 1975

Om en hjältinna i Colombia

I sin artikel i Myntkontakt 1983:1, s 8 ff, behandlar Ian Wiséhn den colombianska medalj som tilldelades María Martínez de Nisser efter skärmytslingen vid Salamina den 5 maj 1841. Han uppger att "det mycket slitna och bleka bandet har färgerna rött, blått och vitt".

Utän att ha sett medaljen eller bandet ifråga undrar jag, om det inte ursprungligen har varit rött, blått och *gult*, de storcolombianska färgerna, som fortfarande går igen i Colombias, Venezuelas och Ecuadors flaggor. Det förefaller omotiverat att republiken Nueva Granada, som lät slå medaljen och 1834 hade antagit ett beslut om nationalfärgerna, år 1841 skulle ha tillämpat de franska (nederländska) frihetsfärgerna. Själv var ju doña María också enligt citat i Wiséhns artikel "klädd i gula och blå färger och med ett rött band kring hatten".

Visserligen finns det colombianska utmärkelsetecken med band i andra färger. Som exempel kan

nämnas, att i vart fall storkorset av San Carlos-orden har ett grönt band. Men jag har en känsla av att detta tillhör det mera ovanliga.

Den enda källa jag för ögonblicket har tillgänglig, svenskvännen Gabriel Giraldo Jaramillos "Colombia y Suecia. Relaciones culturales" från 1960, har ett par rader (s 124) om medaljen men säger ingenting om bandets färger.

Kanske kan sakkunskapen titta en gång till på det och ge besked?

Hans E Sköld
Ystad

Svar:

Idag kan man endast konstatera att färgerna är rött, blått och vitt. Trots detta faktum är det troligt att den vita färgen en gång varit gul. Bandet är mycket slitet och blekt. Den blå färgen har helt övergått till ljusblått. Jag tackar Hans E. Sköld för ett riktigt påpekande och för ytterligare litteraturreferens.

Ian Wiséhn

Myntningen i Baltikum under medeltiden

Av Kenneth Jonsson

I anslutning till ett föredrag i Svenska Numismatiska Föreningen den 26 oktober 1982 ges här en kort redogörelse för myntningen under perioden 1211–1561. Den inleds med en sammanfattning av den politiska historien i området, eftersom den ofta hade avgörande effekter på myntningen.

På 1100-talet påbörjades en tysk missionsverksamhet i Baltikum, som då var befolkat av flera olika stammar under sina egna kungar: ester i norr, liver i sydväst, letter i sydost samt kurer och lithauer i söder. Missionen kan sägas vara föranledd av den ökande handeln, som var speciellt viktig genom att handeln med Ryssland gick via Baltikum. Här möttes framför allt ryska och tyska intressen, men även Sverige med Gotland i spetsen hade stort inflytande och en svensk bosättning fanns även i flera kustområden. Danmark hade också tidigt engagerat sig i området.

Den tyska missionen fick fastare former genom upprättandet av ett biskopssäte i Yxkull 1186, men svårigheterna för missionen belyses inte minst av att den andre i följden av biskopar avled i strid mot liverna. Åt 1199 utnämndes domherren Albert i Bremen till biskop av Livland som blev det sammanfattande namnet för Baltikum ända fram till 1600-talet. Med Albert inleddes en ny era och han företog ett stort antal resor mellan Tyskland och Baltikum för att värva folk och 1201 grundade han Riga. En tysk bosättning uppmuntrades och påvens medverkan medförde att de troende kallades till försvar av den livländska kyrkan. I prästernas och korsfararnas spår följde även munkar och det första klostret började byggas redan 1205. Det blev med andra ord mer och mer fråga om en regelrätt kolonisering.

Under de första åren fick kyrkan själv ansvara för det militära skyddet av bosättningarna och för underkastandet av hedningarna. År 1202/03 grundades dock Svärdsriddarorden, senare även benämnd Livländska Orden, och med Tempelriddarorden som förebild och underställdes biskopen. Orden växte sig dock snabbt stark och 1207 erhöll den 1/3 av alla dittills gjorda eröv-

Baltikum under senmedeltiden. Streckade områden tillhörde ärkebiskops- och biskopsdömena. Rutat område tillhörde staden Riga. Övriga områden tillhörde Orden. Teckning författaren.

ringar, medan resten låg under kyrkan. Därmed hade en för Baltikum grundläggande maktsplittring uppkommit som blir bestämmande för utvecklingen under hela medeltiden, då motsättningarna mellan kyrkan och Orden efterhand växer mer och mer. De större städerna med Riga i spetsen blev senare också en maktfaktor att räkna med.

Med utgångspunkt från Dünaområdet i söder spred sig missionen och därmed även erövringarna i snabbt tempo. År 1214 var huvuddelen av letterna besegrade och 1209 hade erövringen av Estland påbörjats. Här i norr hamnade man emellertid i svårigheter och 1218 kallade biskop Albert på hjälp från den danske kungen Valdemar II. Till saken hör då att påven fem år tidigare bemyndigat ärkebiskopen i Lund (som då hörde till Danmark) att inrätta ett biskopsdöme för Estland. En dansk här landsteg också 1219 och esterna besegrades i det berömda slaget då Dannebrogen föll ned från skyn. Därefter besatte danskarna en

del av Estland, men denna del intogs ett decennium senare av Orden sedan danskarna råkat ut för problem. Genom ett påvligt beslut tvingades dock Orden att 1238 avstå de två provinserna Harrien och Wierland i Estland till Danmark. Det kan här noteras att även Sverige företog ett korståg 1220 till Estland under kung Johan Sverkersson 1216–1222. Detta korståg blev emellertid resultatlöst men man har hittat fynd med Johan Sverkerssons mynt i Estland. Danmark hade även i fortsättningen stora problem med oroligheter bland esterna och de kulminerade i att Danmark sålde sin del av Estland till Orden 1346. Denna del blev då helt underställd Orden utan att någon del tillföll kyrkan.

I söder led Svärdsriddarorden 1236 ett katastrofalt nederlag i kamp mot lithauererna vid Saule. Ordensmästaren stupade och hela landet låg öppet för härjningar. För att rädda situationen var Orden nu tvungen att söka hjälp. Man gjorde det genom att 1237 uppgå i Tyska Orden i

Preussen. Ett omfattande självstyre bibehölls dock med en egen ordensmästare för Livland men formellt underställd högmästaren för Tyska Orden. Med hjälp från Tyska Orden vändes snabbt den hotande situationen i Livland, och redan efter några år återupptogs expansionspolitiken. Erövringarna österut nådde en gräns sedan ordenshären 1242 besegrats på Nevas is av storfursten av Novgorod Alexander som herefter fick tillnamnet Nevskij.

Riga blev ärkebiskopsdöme 1255. Under Riga låg biskopsdömena Dorpat, Ösel-Wieck och Kurland. Biskopen i Reval var underställd ärkebiskopen i Lund och här låg all mark under Orden sedan den förvärvat området av Danmark 1346 som nämnts ovan. Biskopsdömet Reval fick härigenom en mycket blygsam världslig makt i motsats till situationen i de övriga biskopsdömena med undantag för biskopsdömet Kurland där Orden fick 2/3 av området eftersom den ensamt erövrat Kurland och biskopen fick nöja sig med 1/3. Staden Riga ägde dessutom ett större landområde i anslutning till staden.

Ordens försök att erövra Lithauen resulterade i ett katastrofalt nederlag i slaget vid Durben 1260 och därefter är det i stället Lithauen som växer sig starkare och utvecklas till en stormakt på 1300-talet. Makt-splittringen och de inre striderna mellan Orden, biskoparna och städerna gjorde att försvaret mot Lithauen i söder och de ryska storfurstendömena Novgorod och Pskov i öster blev lidande. På 1400-talet uppträdde också en ny stormakt i öster genom det då allt mäktigare storfurstendömet Moskva, som inleder en expansion västerut. År 1468 tvingades Pskov att erkännas Moskas överhöghet och 1478 besegrades även Novgorod. Orden lyckades dock tills vidare hejda Moskas vidare expansion under den duglige ordensmästaren Walter von Plettenberg 1494–1535.

Tyska Orden i Preussen hade försvagats kraftigt under 1400-talet och år 1525 sekulariserade högmästaren Albrekt Tyska Ordens områden i Preussen som omvandlades till hertigdömet Preussen under polsk överhöghet. Livland stod emellertid utanför denna uppgörelse och blev därför helt självständigt men förlorade samtidigt alla möjligheter till hjälp från Preussen.

Under förnyade strider med rysarna blev Orden alltmer trängd och 1558 börjar ryska styrkor att erövra bit för bit. Den siste ordensmästaren Gotthard Kettler försökte då att göra hela Baltikum till ett ärfeligt hertigdöme under Polen. Han lyckades endast delvis då han 1562 erhöll Kurland som hertigdöme under Polen. Ösel hamnade 1559 under Danmark, medan Reval med landskapen Harrien och Wierland underkastade sig Sverige 1561 och Livland tillföll Polen med undantag för Riga som bevarade sig självständighet till 1581 då man hyllade den polske kungen. Härmed hade hela Ordensstaten upphört att existera och det blev i stället grannländerna som delade på området med undantag för ryssarna som till slut blev helt utan.

MYNTNINGEN 1211–1346

År 1211 erhöll Riga mynträtt och mynten skulle präglas efter gotländsk mynträkning med 12 penningar på örtugen. Dessa mynt har ännu inte kunnat identifieras, men i förordningen för mynträttens sågs att de skulle vara som de samtida gotländska men av annan typ. De bör därför finnas med bland de typer som idag förs till Gotland, och där det finns några udda typer som skulle passa väl in i sammanhanget. Att med bestämdhet säga vilken eller vilka av dessa typer som i stället hör till Riga kan emellertid först ske efter detaljerade studier av fynden på Gotland och i Baltikum.

Denna myntning för staden Riga blev emellertid mycket kortlivad för redan 1225 sågs att biskopen i Riga övertagit myntningen. De mynt som började präglas då var troligen brakteater med en framvänd biskopsbild (fig. 1) som omkring 1265 avlöstes av en typ med korslagt svärd och spira (fig. 2).

I Reval präglades, möjligen också från ca 1225, i stadens regi brakteater med ett krönt huvud (fig. 3) och från omkring 1265 avlöst med en typ med en krona (fig. 4). Typvalen ger med andra ord en antydning om att staden under denna tid tillhörde Danmark.

I Dorpat hade ett biskopsäte upprättats 1219 och här präglas från omkring 1265 brakteater med korslagt svärd och nyckel för biskopens räkning (fig. 5).

Gotländska mynt cirkulerade också i stor utsträckning i främst norra Baltikum under denna tid och

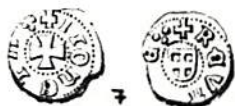
1. Riga. Penning ca 1225–1265.
2. – Penning ca 1265–1300/1325.
3. Reval. Penning ca 1225–1265.
4. – Penning ca 1265–1300/1325.
5. Dorpat. Penning ca 1265–1300/1325.

all myntning i området skedde också efter gotländsk mynträkning. Många av köpmännen som slog sig ner i de nya städerna i Baltikum kom från Gotland men de gotländska myntens starka ställning i området måste också ha berott på Gotlands framträdande ställning som knutpunkt för handeln.

Hur länge den inhemska brakteatemyntningen fortsatte är osäkert, men man räknar med att den kan ha pågått till ca 1300/1325. I början av 1300-talet började också nordtyska brakteater att cirkulera och blir dominerande i södra Baltikum.

MYNTNINGEN 1346–1422/1426

Efter en tids uppehåll återupptogs den inhemska myntningen men då efter den tyskpåverkade mynträkning där 1 artig (örtug) = 3 lübische = 6 seestlinge. Enligt en nyligen publicerad artikel påbörjades myntningen ungefär samtidigt omkring 1360/1365 i Reval (som sedan 1346 tillhörde Orden medan myntningen fortfarande skedde för stadens räkning) och Dorpat (för biskopens räkning), medan ingen myntning är känd från Riga under denna period. Bakom den återupptagna myntningen kan ha legat en minskad införsel av gotländska mynt efter Valdemar Atterdags erövring av Gotland 1361. Den gotländska örtugen avlöstes i alla fall av den inhemska artigen. De nordtyska brakteaterna, som kalla-

6. Reval. Artig.
7. - Lübisches.
8. - Seestling.

9. Dorpat. Johann I von Vyffhusen
1346-1373. Artig.
10. - Lübisches.

11. Reval. Schilling.
12. - Pfennig.
13. - Scherf.

des lübisches efter den främsta myntorten Lübeck, och motsvarade 4 gotländska penningar får nu en inhemsk motsvarighet i små tvåsidiga mynt som också får beteckningen lübisches. I Reval präglades även den nyligen identifierade seestlingen dvs 1/6 örtug eller motsvarande 2 gotländska penningar. Ytterligare en valör präglades eventuellt i Dorpat i form av en starkt kopparhaltig brakteat vid 1300-talets slut, nämligen 1/12 örtug (penning).

I Reval anges inte ordensmästarens namn på mynten och eftersom det endast finns en typ av varje valör (fig. 6-8) dateras de till olika perioder efter de varierande bitecken som förekommer. För den biskopliga myntningen i Dorpat kan ännu inte lübisches dateras närmare medan artigen alltid har den regerande biskopens namn på åtsidan och hans vapen på fränsidan ovanför korslagda svärd och nyckel (fig. 9-10).

MYNTNINGEN 1422/1426-1561

Under åren 1422-1426 togs en rad beslut som reformerade myntningen i Baltikum. Schillingen (till en början benämnd "ny artig") blev huvudmynt och motsvarade 3 pfennige (till en början benämnda "nya lübisches") eller 6 scherfe. Den sistnämnda valören präglades som brakteat. De nya mynten hade stora likheter med de äldre valörerna medan däremot vikt och diameter hade ökat.

I Reval fick de nya typerna ett långt kors i stället för de äldres korta kors (fig. 11-13). För pfennigen och scherfen saknas hela tiden den regerande ordensmästarens namn eller vapen och för flera av de varianter som förekommer är därför dateringarna ännu ganska osäkra. För schillingen anges emellertid ordensmästarens vapen från Walter von Plettenberg 1494-1535.

För biskopsmyntningen i Dorpat har schillingen samma typ som den äldre artigen medan både pfennigen och scherfen har biskopens vapen och den förra även hans namn. Endast i ett par fall är samtliga tre valörer kända från samma biskop (fig. 14-16) men nya fynd kommer förmodligen att utöka antalet.

I Riga återupptas nu myntningen under biskop Johann VI Ambundi 1418-1424. Alla tre valörerna har ärkebiskopens vapen och schillingen har dessutom hans namn (fig. 17-19). Liksom för Dorpat kommer för-

14. Dorpat. Johann II Bertkov 1473-1485. Schilling.
15. -- Pfennig.
16. -- Scherf.

17. Riga. Johann VI Ambundi 1418-1424. Schilling.
18. -- Pfennig.
19. - Henning Scharpenberg 1424-1448. Scherf.

modligen antalet kända typer att utökas genom nya fynd.

Motsättningarna mellan ärkebiskopen i Riga och Livländska Orden blev ofta en kamp om herraväldet över Riga och det medförde att mynträtten i Riga 1452 delades mellan ärkebiskopen, Orden och staden. Staden präglade emellertid inga egna mynt med undantag för en kortvarig gemensam schillingmynt-

20. Riga. Wilhelm von Brandenburg 1539–1563. Gyllen 1559.
 21. Reval. Hermann von Brüggennai 1535–1549. Taler 1536.
 22. – Walter von Plettenberg 1494–1535. 2 mark 1528.
 23. Dorpat. Johann VI Bey 1528–1543. Ferding.

ning med kyrkan troligen 1479–1483, utan uppbär endast sin andel av myntningsintäkterna. Ärkebiskoparnas och ordensmästarnas myntning sker dock omväxlande var för sig eller gemensamt.

Ordensmästarnas första myntning i Riga skedde emellertid först under Berndt von der Borch 1471–1483 då man även påbörjade en myntning i Wenden som var Ordens huvudort. Ordensmästarens vapen anges alltid på mynten och på de högre valörerna anges även hans namn. Scherfen präglas dock aldrig i Ordens egen regi.

Under 1500-talets början inleder ärkebiskopen i Riga, biskopen i Dorpat, Orden och staden Reval också en myntning av högre valörer med början med ferdingen (1/4 mark) (fig. 23). Efterhand präglas även guldmynt i dukat- och gyllenvalörer samt silvermynt i taler- och markvalörer (fig. 20–22).

Myntningen i Dorpat upphörde 1558 sedan staden erövrats av ryssarna. I Reval präglade staden ännu i början av 1561 med angivande av den siste ordensmästaren Gotthard Kettlers namn, men redan i slutet av året anges Erik XIV:s namn på myn-

ten, sedan staden och delar av Estland givit sig under Sverige. Ärkebiskopens myntning i Riga fortsatte till 1565 medan fristaden Riga påbörjade en egen myntning 1563. Rigas egen myntning fortsatte till 1580 och skedde därefter under polsk överhöghet till 1621 då staden erövrades av Gustav II Adolf och härefter skedde myntningen under svensk överhöghet. Ordensmästarnas myntning i Wenden och Riga upphörde 1561 och som hertigar av Kurland präglade de sedan mynt från 1570. Slutligen ska nämnas att den danske kungens bror Magnus

NOTAPHILIC HOLLAND
 P.O. Box 10165
 2501 HD The Hague, Holland

WORLD BANKNOTES

We are specialized in
 uncirculated banknotes
 before 1960

Free price-list upon request.
 We also service want lists

Mynthandeln TICALEN

Stureplatsen 3
 411 39 Göteborg Tel: 031-20 81 11

Köper Säljer Värderar

Svenska och utländska mynt, pol-
 letter och övrig numismatika –
 Rejal behandling garanteras.
 Öppet fredagar 16–18
 lördagar 09–14

Medlem av Sveriges Mynthandlars
 Förening

PEO Mynt och Frimärken AB OBS!

Flyttar till större lokaler 2 maj 1983
 Nya adressen är
 Drottninggatan 19
 Box 16245
 103 25 Stockholm
 tel 08-21 12 10

Filial i Sundsvall
 Storgatan 2
 852 30 Sundsvall
 tel 060-11 15 40

som biskop av Ösel 1560–1578 präglade mynt i Arensburg och Hapsal.

Litteratur:

Under de två senaste decennierna har flera artiklar skrivits som inneburit stora förändringar för kunskaperna om den medeltida myntningen i Baltikum och många nya typer har också publicerats. Den senaste översiktscatalogen över baltiska mynt (Feodorov) utkom dock innan dessa artiklar hade publicerats varför den innehåller många felaktigheter. Det finns därför idag ingen sammanställning som tar hänsyn till de senaste forskningsresultaten. För både samlare och forskare är därför den medeltida baltiska myntningen i nuvarande läge något svåröverskådlig. Det är emellertid min förhoppning att om några år kunna publicera en katalog som täcker hela den baltiska myntningen. I övrigt kan hänvisas till nedanstående litteratur över baltiska mynt.

Feodorov, R., Monety Pribaltiki XIII–XVIII stoletii. Talinn 1966.

Molvynin, A., Über die Münz- und Geldgeschichte Estlands vom Beginn der einheimischen Münzprägung bis zum II. Viertel des 15. Jahrhunderts. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1969, s. 37–65.

Nemirowitsch-Dantschenko, M., Zur Datierung estländischer Schatzfunde aus dem dritten Viertel des 14. Jahrhunderts. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1981, s. 179–199.

Nemirowitsch-Dantschenko, M. & Pärn, F., Seestlinge und Scherfe. Norddeutsches Jahrbuch für Münzkunde und verwandte Gebiete, Band II, 1980, s. 61–96.

Rasmusson, N. L., Till diskussionen om de baltiska mynten under senmedeltiden. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1947, s. 155–159.

Sarvas, P., Om Livlands äldre mynthistoria. Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad, 1980:2, s. 22–31.

von Toll, R. & Sachssendahl, J., Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter. Reval 1887.

Witttram, R., Baltische Geshichte. München 1954.

Stockholmsmässan 23–27 mars

På den årliga antikmässan i Älvsjö söder om Stockholm fanns även en myntavdelning; fem mynthandlare hade ställt upp. B Ahlströms mynthandel visade ett urval mynt från kommande auktion, Hirsch, Mynt och medaljer, Norrtälje samt Strandbergs mynthandel fanns på plats med material för försäljning. Intresset från allmänhetens sida tycktes vara stort. Sveriges mynthandlares förening hade anordnat en pedagogisk utställning; den bestod av två delar:

Del 1. SVERIGES SEDLAR från 1666 och framåt, med 6 vackert monterade tavlor.

En Palmstruchare på 25 daler silvermynt 1666 var den första sedeln man lade märke till; fortsättningsvis följde transportsedlar (vita banksedlar) och en komplett serie av de färgade banksedlarna. riksdaler riksmynstperioden och avslutningsvis kronmynstperioden.

Del 2. MYNT UNDER 2 500 ÅR, bestående av 5 montrar i kronologisk ordning. Vi började i antikens Grekland och dess kolonier, vilket illustrerades med en karta över medelhavsområdet med präglingsorterna utmärkta; guld- och silvermynt illustrerade dessa.

Längre fram mötte vi Alexander och hans makedoniska välde, dess sönderfall och uppdelning mellan hans generaler Ptolemaios (Egypten), Seleukos (Syrien) och Lysimachos (Thrakien). Romerska riket började med en serie republikanska denarer och kejsardömet fortsatte med ett urval av aurei, solidi, denarer och sestertier.

En karta visade oss hela det romerska imperiet med alla dess besittningar. Antiken avslutades med det bysantiska riket i öster.

Folkvandring- och vikingatid började med utländska mynt som cirkulerat i Sverige, såsom romerska denarer, bysantiska solidi

samt arabiska dirhemi och fortsatte med ett urval av samtida präglingar från Tyskland, England och Sverige med bla Knut den store (London) och Olof Skötkonung (Sigtuna). Ett urval av svensk medeltid följde med bla Knut Eriksson och Sturarna, sedan ett urval från varje regent under perioden Gustav Vasa och fram till Carl XVI Gustaf.

Avslutningsvis behandlades Sveriges stormaktstid och besittningsmynt.

R. D.

SNF:s bibliotek

erhåller fortlöpande följande utländska tidskrifter:

Danmark

Medlemsblad för Danish Token Club
Numismatisk rapport – Meddelelser fra Dansk Numismatisk Forening

Finland

Numismaatikko

Frankrike

Bulletin de la société française de numismatique

Holland

De Beeldenaar
Munt Koerier

Norge

NNF-Nytt – Meddelelser fra Norsk Numismatisk Forening

Tyskland

Numismatisches Nachrichten Blatt

USA

The Numismatist

Österrike

Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft

Välkommen till kansliet!

Samlande kräver kunskap – vi har kanske boken Du saknar.

S:t Eligius

15

Den helige Eligius (588–660), på franska Saint Eloi, var biskop av Noyon och är sedan länge bekant såsom guldsmedernas, tillverkarnas av verktyg och smedernas skyddshelgon. Han avbildas ibland med en hammare i handen. Under nyare tid har han också börjat nämnas som myntmästares och *tom* numismatikens beskyddare. En del undersökningar har givit en viss bekräftelse, ehuru indirekt, ty från Vatikanen har inhämtats, att han *betraktas* som skyddshelgon för alla som arbetar med metaller och att myntmästarna ej har något annat helgon. Eligius var nyligen aktuell, då på Myntets dag 1981 Kungl Biblioteket utställde den eventuellt enda medeltida bild av honom som skapats på svensk botten, en skråhandskrift från ca 1500 och där med en hammare i handen.

Vem var då Eligius, även bekant som S:t Eloi? Han var född i Limoges och gick i lära hos en guldsmed, Abbo, som förestod mynthuset i staden. Härifrån begav sig Eligius till Paris, där han på grund av sin yrkesskicklighet kom i tjänst hos konung Chlotar II (584–628), vars personlige rådgivare och minister till gagnet han blev. Han hade också en liknande ställning hos de följande konungarna Dagobert I (628–638) och Chlodvig II (639–657). Han signerade mynt för alla dessa tre konungar, då han troligen förestod myntet i Marseille, men blev under den siste av dem biskop av Noyon. A Suhle säger i en artikel i *Wörterbuch der Münzkunde* (1930) att han uttryckligen är skyddspatron för bla "myntarbetarna".

Ehuru detta ej har direkt med denna uppsats att göra, kan konstateras, att numismatikerna i Tyskland "adopterat" honom och detta säges ha skett redan på slutet av 1800-talet. Peter Berghaus har vänligen påpekat, att Eligius dessutom finns på en relieftavla från 1700-talets början i stifts kyrkan i Freckenhorst och där nämnes han som *pecuniae indigentium patronus*, dvs något oförståeligt "skyddshelgon för dem som behöver (just) pengar."

I Tyska Förbundsrepubliken inrättades 1979 på förslag av Dr. Gerd Frese ett *Eligius-pris*, som utdelas av Verband der Deutschen Münz-

vereine. Det består av tre penningpris, som går till de tre bästa, av icke-fackmän författade uppsatserna inom ämnet numismatik (på tyska språket, ej förut publicerade). Dessutom kan ett junior-pris komma i fråga. Förstapris 1981 gick till Martin Heinz, Pforzheim, som skrev om Christian Schnitzspahns württembergiska medaljer och belöningstecken, en grundlig studie med

201 noter (!). Den är tryckt i *Numismatisches Nachrichtenblatt* 1981/12.

Ernst Nathorst-Böös

Litteratur:

J Menadier: Die Schausammlung des Münzkabinetts im Kaiser-Friedrich Museum, Berlin 1919.
M Prou: Les monnaies merovingiennes, Paris 1892.

S:t Eligius. Skråhandskrift ca 1500. Foto Kungl Biblioteket.

Fransk denar från Paris, slagen av S:t Eligius (ELIGIVS MONETA på fransidan). Cabinet des Médailles, Paris. Foto: Bibliothèque Nationale.

EN RIKT MEDALJERAD KLOCKARE I VÄSTERGÖTLAND

Av Torgny Lindgren

I Mariestads Weckoblad för den 18 november 1854 läses följande notis:

”Den guldmedalj af 5:te storleken, som blifvit allernådigst beviljad åt klockaren J. Otterström i Björsäter för mer än 50-årig trogen tjänst såsom klockare, barnlärare och vaccinator, blef enligt uppdrag från herr statsrådet, länets höfding, på vanligt och tillbörligt sätt offentligen öfverlemnad af församlingens ordinarie pastor efter gudstjenstens slut i moderkyrkan söndagen den 12 nov. 1854. Den 78-årige klockaren slutade akten dermed, att han själf började och församlingen med orgeln instämde i Bön för vår älskade konung, som afsjöngs ur sv. ps.-b. n:o 428: v. 5.

Otterström är nu utan tvifvel en af de äldste, mest meriterade och bäst ornerade klockare inom Sveriges rike. Född 1776 har han i Björsäter varit klockare sedan 1803. 1810 erhöi han en silfvermedalj att bäras i gult och grönt band för fördomsfritt och gagnande företag; 1844 erhöi han en annan silfvermedalj att bäras i hvitt band för befrämjad vaccination; nu fick han den med konungens bröstbild utmärkt vackra guldmedaljen, som i blått och gult band hänger öfver de förra som en krona öfver hans lefnads verksamhet. Ehuru ofta krasslig, är han dock hvarje söndag i kyrkan att hålla ordning på det, som honom tillkommer.”

Björsäter – socken i Skaraborgs län (Västergötland) och församling i Skara stift – ligger vid Väneren, sydväst om Mariestad.

Om Otterströms första silvermedalj, som han erhöi 1810 ”att bäras i gult och grönt band” – och som sålunda måste ha tilldelats honom af Patriotiska sällskapet – får vi upplysning i Inrikes-Tidningar för den 24 augusti 1810, som meddelar att Patriotiska sällskapet hade utdelat bland annat följande hedersbelöning:

”För ihärdigt bemödande att med råd och efterdöme arbeta på utrotande af den mot hästslagt och hästkötts nyttjande till mat hos allmogen

på vissa orter herrskande skadliga fördom har sällskapet tilldelat klockaren i Björsäter, Skaraborgs län, Jonas Otterström en silfver skådepenning att bäras på bröstet.”

Otterström annonserade i den i Skara utkommande Wästgötha Tidningar för den 14 februari 1810:

”Med djupaste vördnad och med största ödmjukhet får jag lämna hög-respectiv herrskaper och allmoge den mycket (tror jag visst) goda och nyttiga underrättelsen, det jag för en kort tid sedan begynt med hästslagtning och tänker framdeles fortfara med samma så att nu och hädanefter tills i slutet af maj månaden fins hos mig efter friskt kreatur rent fett insaltadt och väl slagadt hästkött. Hvarjämte jag äfven får hos hög-respectiv herrskaper och allmoge gifva tillkänna det jag är sinnad, om någon åstundar, vara förenemnde hög-respectiv herrskaper och allmoge till tjänst med hästslagtning.

Framhärdat m. m.

Jonas Otterström.

Kläckare

Addressen till mig är Mariestad och Björsäter.”

Det var inte första gången, som ”hästkötts nyttjande till mat” belönades med medalj: 1796 erhöi sålunda en torpare i Jönköpings län medaljen *Illis quorum meruere labores* för sitt ”välmenta förhållande vid ett hästkreators slagande och insaltande” (NNÄ 1943, s. 151).

Det är svårt att säga, hur den medalj såg ut, som Patriotiska sällskapet 1810 tilldelade Otterström. Sannolikt hade den på åtsidan bilden av Gustav IV Adolf, trots att han hade avsatts ett år tidigare; någon åtsidesstamp med Karl XIII:s bild tillverkades aldrig för Patriotiska sällskapets räkning. Frånsidan kan ha haft sinnebilder för Patriotiska sällskapets verksamhet: en grupp av bergverks- och industriredskap m. m. (B. E. Hildebrand Gustav IV Adolf nr 42), men sannolikare är kanske, att frånsidan var slät med Otterströms namn ingraverat: möjligen var också anledningen till belö-

ningen angiven, kanske med de här inledningsvis återgivna orden *För fördomsfritt och gagnande företag*.¹

Medaljen *För befrämjad vaccination* erhöi Otterström redan 1838, ej 1844. I sundhetskollegiets underdåniga berättelse till kungl. maj:t ”om fortgången af skydds-koppypningen i riket under loppet af år 1837”, daterad den 29 oktober 1838, hade kollegiet enligt referat i Post- och Inrikes Tidningar för den 20 december 1838 ”såsom förtjenta af belöningars erhållande i penningar eller medaljer för främjad skydds-koppypning år 1837 i underdånighet föreslagit 88 personer, bland hvilka 6 ansetts böra erhålla nådig tillåtelse att bära medaljen på bröstet”. Bland dessa sex var klockaren Jonas Otterström. Kungl. maj:t biföll de av sundhetskollegiet föreslagna belöningarna, ”med nådigt tillstånd för ofvannämde sex personer, som ansetts vara af skydds-koppypningen mest förtjente, att på bröstet bära belöningsmedaljen”. – Det var då – och för övrigt långt fram i tiden – endast ett mycket litet antal förtjenta vaccinatorer varje år, som sundhetskollegiet ansåg böra erhålla nådigt tillstånd att bära vaccinationsmedaljen: 1837 föreslog endast två och 1839 ansågs allenast en förtjänt av denna utmärkelse.

Då Otterström erhöi sin medalj *För befrämjad vaccination* 1838 måste den ha haft Karl XIV Johans bild på åtsidan (B. E. Hildebrand Karl XIV Johan nr 81).

Om den medalj, som klockaren Otterström erhöi 1854, meddelar den här ovan återgivna tidningsnotisen endast, att den var en ”guldmedalj i 5:te storleken” i blått och gult band. Vi kan komplettera detta: Otterström erhöi medaljen i guld av 5:e storleken med inskriften *För medborgerlig förtjenst*. Här om upplyser statsrådsprotokollet i ecklesiastikären den 2 augusti 1854, punkt 3: ”Kongl. maj:ts befallningshafvandes i Skaraborgs län, uti skrifvelse den 15 sistlidne juli, i underdånighet gjorda hemställan, att som klockaren i Björsäters församling af nämnde län, Jonas Otterström, hvilken den 9 augusti 1803

¹ Enligt Hildebrand var det först under Karl XIV Johans tid, som Patriotiska sällskapet började utdela medaljer, där som åtsida begagnades den här ovan omnämnda frånsidan med sinnebilder (B. E. Hildebrand Karl XIV Johan nr 86 a.).

antagits till nämnde befattning, efter att förut i nära 3 år innehaft enahanda tjänst uti Otterstads församling, under sin 54åriga tjänstetid med nit och skicklighet fullgjort sina åligganden, samt dels såsom lärare under 40 års tid, innan förstnämnde församlings folkskola inrättades, besörtl barnundervisningen, dels såsom vaccinator ympat omkring 1400 barn, hvarjemte han gjort sig känd för en hedrandeandel samt förvärvat sig presterskapets och församlingens aktning och förtroende, kongl. maj:t måtte tillägga bemälda Otterström något vederhälle af sitt nådiga välbehag. – I enlighet med hvad stats rådet jemväl i underdånighet hemställde, fann kongl. maj:t godt i nåder tilldela klockaren i Björsäter församling Jonas Otterström medaillen i guld af femte storleken, med inskrift *För medborgerlig förtjänst*, att af honom i högblått band med gula kanter bäras å bröstet; om anskaffande hvaraf stats contoiret skulle föranstalta samt den härför erforderliga kostnad bestrida af åttonde hufvudtitelns anslag till extra utgifter; börande meranämnde medaille till kongl. maj:ts befallningshafvande i länet öfversändas, för att Otterström på lämpligt sätt tilldelas."

För en man i klockaren Otterströms ställning – även med hänsyn tagen till hans långa tjänstetid – var medaljen *För medborgerlig förtjänst* i guld av 5:te storleken en mindre vanlig utmärkelse. Till folk i hans ställning gavs nämligen vid denna tid ifrågavarande medalj i regel i silver av 8:e storleken: någon månad före Otterström hade en klockare i Älvsborgs län med nära 50-årig tjänstetid belönats med en "åtta" i silver.

Om klockaren Otterströms båda

Medalj i guld av 5:e storleken med Oskar I:s bild och inskriften *För medborgerlig förtjänst*, 1854 tilldelad klockaren Jonas Otterström i Björsäter. I Sven-Eric Jarlens samling. Foto Jüri Tamsalu, KMK.

första belöningsmedaljer har blivit bevarade till våra dagar och var de i sådant fall nu befinner sig känner vi inte till. Däremot har hans exemplar av medaljen i guld av 5:e storleken med inskriften *För medborgerlig förtjänst* blivit bevarat. Det förvärvades nyligen av en insiktsfull samlare av svenska belöningsmedaljer, Sven-Eric Jarlén i Johanneshov, som benäget har tillåtit oss att publicera det. Vi återger det här intill. Det är värdefullt att få studera ett så välbevarat exemplar av denna belöningsmedalj. Särskilt glädjande är

att upphängningsanordningen – med krona på charnière och långt band – är intakt. Bandlängden är inte mindre än 13 centimeter. Det framgår inte av bilden, ty av tekniska skäl har vår fotograf måst vika ihop bandet.

Vad vill du läsa om i MYNTKONTAKT/ SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT?

Vi vill gärna låta våra läsare i skilda delar av landet få komma till tals i MYNTKONTAKT/ SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT. Om du tycker att ett visst numismatiskt ämne bör behandlas i form av en artikel i MYNTKONTAKT/ SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT, så skicka in ditt förslag till tidskriftens huvudredaktör Lars O Lagerqvist, Söderårby gård, Vansö, 152 00 STRÄNGNÄS.

Vi vill i detta sammanhang påpeka, att artiklarna måste vara avfattade på svenska, danska eller norska.

HÅKAN WESTERLUND

Mynthandel

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar
före 1930

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel. 08/11 08 07

Uppgrens

MYNTHANDEL

RENSTIERNAS GATA 29 TEL. 08-44 82 81
BOX 11080 • 100 61 STOCKHOLM

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Öppet vard 10-18
Lunch 13-14
Lördagar stängt

Medlem i Sveriges Mynthandlars Förening

Grindslantarna

J A Malmströms "Grindslanten" 1867, en av vårt lands mest reproducerade tavlor. Foto Östergötlands och Linköpings stads museum. Privat ägo.

Den bekanta tavlan *Grindslanten* av J A Malmström (1829–1901), en av vår nationalkonsts käraste skatter, fn förvarad i Linköpings museum, återger en situation som varje dag hade aktualitet från säkerligen 1700-talet till 1930-talets mitt, då väggrindarna började försvinna. Skrivarens generation (född före 1925) torde vara den sista som fick grindslantar.

Den kände latinprofessorn och litteratören Adolf Törneros (1793–1839) reste vid ett tillfälle från Uppsala till Stockholm och har i ett av sina många sällsynta läsvärda brev, detta daterat 1 juli 1824, i ord återgivit den situation Malmström några årtionden senare skildrat i bild. Med bankorunstycken åsyftas givetvis vårt minsta kopparmynt, 1/12 skilling:

"I lagom snäckgång skredo de fram till 1st fjärdingsvägstenen och grinden ur parken. Grinden hölls upplåten till vårt durchtåg af 9 händer, af blandadt kön och storlek: 9 andra händer vore utsträckta efter en möjlig slant, 9 par ögon stirrade efter slantens möjliga parabel-rigting, och 9 fötter voro lyftade till språng. Så stå raphönshundarna med lyftad tass hardt inpå orrleken, och af-

bida jägarens: p i!! Axel grep i sin ficka, och kastade derur en grabbnäfve bankorunstycken in i barnleken. Då visade sig något, som liknade en hop hönsnäbbers beställsamma rörelse, i upphackandet af en utkastad hand korn. I blicken var det skimrande nypreglade myntet försvunnet."

Till det ovan sagda kan läggas, att museichefen Lars-Göran Kindström en gång berättat hur hans morfars mor, född 1832 i Högsby, fru Gustava de Flon f Rendal, omkring 1917 eller något år senare berättadeför pojken Kindström hur hon som barn brukade besöka släktingar någonstans mitt i Småland ungefär vid den nuvarande E4-an. Dit åkte hon antagligen häst och vagn och fick väl då öppna grindarna. Vid ett tillfälle fick hon dessutom under besöket där öppna en grind vid den då stora vägen för, som hon sade, "gamle kungen". Kindström har sedermera utan tvekan kunnat fastställa, att hon därvid avsåg Karl XIV Johan. Hon sparade slanten men kunde, då hon berättade, ej längre säga av vilken metall den var. Troligen kastades den ut av kusken.

Vad slutligen gäller de blanka

slantarna, om vilka Törneros talade, är artikelförfattaren och Torgny Lindgren av den uppfattningen att deras blankhet nog har ett romantiskt skimmer, medan redaktören i bildunderskriften framhållit, att det kan ha varit oanvända slantar, som slängdes ut.

Litt: Adolf Törneros: Brev, del I s 168, Stockholm 1950–1954.

Ernst Nathorst-Böös

Karl XIII, Avesta, 1/12 skilling ("bankorunstycke") 1812. Kungl Myntkabinettet. Foto N. Lagergren, ATA. – Mellan 1802 och 1812 präglades mer än 11 miljoner 1/12-skillingar. De räckte tydligen länge – endast 1825 skedde en påspänning med en dryg halvmiljon. Om inte Törneros tillät sig en överdrift med ordet "nypreglade" kan red. tänka sig, att slantarna härrörde från någon eller några av de små förseglade träkaggar, i vilka mynten levererades från Avesta, och som stått ouppackade.

Michael Dolley

6 juli 1925–29 mars 1983

Omedelbart efter påsk nåddes Michael Dolleys vänner och kolleger av budskapet, att han stilla avlidit natten till den 29 mars under ett besök i Cork, där han fem dagar tidigare promoverats till Honorary D.Litt. vid The National University of Ireland. Under de sista månaderna av sitt liv erhöll han flera bevis för hur högt hans vetenskapliga insatser skattades, bevis som beredde honom största glädje samtidigt som den upphetsning de försatte honom i – och han blev lätt upphetsad – utan tvekan försvagade hans redan svårt angripna hälsa.

I denna tidskrift har redan omnämnts, att Dolley i januari i år promoverades till D.Litt. i London (1983:2, s 32); härtill skall läggas, att han nyligen erhöll en av de förnämsta numismatiska utmärkelser som finns, Archer M. Huntingdon-medaljen för år 1982, som tilldelades honom i hans frånvaro av The American Numismatic Society vid dess årsmöte den 8 januari. Medaljkommitténs ordförande Theodore Buttrey sade därvid bla (här översatt till svenska):

”Sedan andra världskriget har en revolution ägt rum vad beträffar vår kunskap om myntningen i Nordeuropa under den tidigare medeltiden. Ehuru vår kunskap är ett resultat av ett tidigare okänt samarbete mellan vetenskapsmän i många länder, har en forskare spelat en roll av utomordentlig betydelse när det gällt att uppmuntra och samordna dessa studier, nämligen Dr. Michael Dolley.

Mycket tack vare den norm som hans föredöme kommit att utgöra, har studiet av den medeltida numismatiken fått ett erkännande för metodologisk och historisk noggrannhet på samma plan, som förut forskningen om grekiska och romerska mynt ensamt åtnjutit”.

Dolleys vetenskapliga insatser berördes i nyssnämnda nummer av MYNTKONTAKT. Hans samarbete med Norden och i synnerhet Sverige går ända tillbaka till 1952. Han var då – efter en tids tjänstgöring vid The Maritime Museum i Greenwich – assistent keeper vid British Museums avelning för mynt och medaljer. Kungl. Myntkabinettets dåvarande chef skrev till föreståndaren Dr. John Walker och bad denne rekommendera en medhjälpare, som

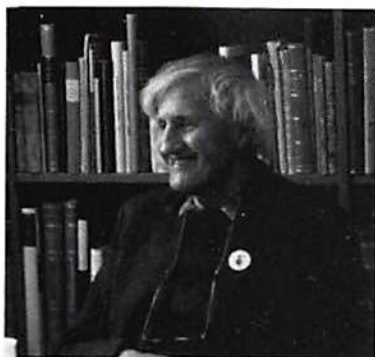

Foto J. Tamsalu 1982

skulle kunna åta sig att arbeta med de anglosaxiska mynten i de svenska vikingatida skatterna. Dr. Walker föreslog Dolley, något som visade sig vara ett utomordentligt val för såväl denne som för den numismatiska forskningen. 1952 avlade han sitt första besök i Sverige – det sista ägde rum 1982 – och påbörjade ett intensivt detaljstudium av mynten från denna tidsperiod. Även sedan han lämnat British Museum för att arbeta vid The Queen's University i Belfast och to m under den tid han beklädde en lärostol i Australien uppehöll han sina kontakter med Norden, även om han ej längre kunde avlägga årliga besök. Han bedrev också under de förflutna decennierna forskning i Danmark, Finland och Norge.

Dolley var en intensiv arbetsmänniska. Hans produktion omfattar ett nästan oöverskådligt antal uppsatser, recensioner och böcker, de förnämnda placerade i numismatiska och andra lärda tidskrifter världen över. Härtill kommer hans mångåriga verksamhet som universitetslärare vid universiteten i Belfast och Armidale, och hans undervisning gällde då historia, inte enbart numismatik. Han accepterade gärna inbjudningar att föreläsa och hade flera gånger framträtt inför Svenska Numismatiska Föreningen. För sina insatser i vårt land valdes han till korresponderande ledamot i Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien och i Svenska Numismatiska Föreningen samt erhöll den sistnämndas Brennermedalj. Förutom de i inledning nämnda, i år utdelade utmärkelserna, kan påpekas att han sedan länge var Fellow i The Society of Antiquarians och medlem av The Royal Irish Academy, Dublin, där han en

tid var vice preses.

Dolleys morfar hade utvandrat från den lilla staden Abbeyfeale i numera republiken Eire. Med åren blev dennes i England födde ättling alltmera medveten om sin irländska härstamning, och jag minns ännu hur stolt och förtjust han blev, när Historiska museets dåvarande osteolog, sedermera professor N.-G. Gejvall, påpekade att hans benstruktur var typisk för den typ, som kallas ”early Irish paleolithic survivor”. Ännu på 1950-talet kunde han, efter något av sina mera märkliga uttalanden, säga ”aren't we British funny” (ett uttryck jag senare visligen inte påminde honom om), men under sin tid i Belfast bytte han nationalitet och blev medborgare i Eire. Han förunnades att avlida i sitt älskade Irland.

Förutom sin familj, numismatiken och historien samt Irland var Dolley med hela sin intensiva natur hängiven den katolska tron och gick, så länge han förmådde och hade tillfälle, varje dag i mässan. Någon asket var han ingalunda, och jag erinrar mig ännu hur vi tillsammans i slutet av 1950-talet skrev en uppsats om myntningen i Sigtuna i Knut den stores namn; den avslutades kl 3 på natten med hjälp av en magnumbutelj bourgogne! Under senare år var han nykterist, dock inte av hälsoskäl – han hade avlagt ett heligt löfte att inte dricka vin eller sprit innan Irland åter var enat. Han var, som han många gånger påpekade och bad mig framföra, på intet sätt infekterad av manikeism.

Requiescat in pace!

LLI

Adressändring!

Använd postens adressändringsblankett, som du sänder till:

MYNTKONTAKT
Svenska
Numismatiska
Föreningen
Östermalmsgatan 81
114 50 STOCKHOLM

FRÅGE-SPALTEN

Fråga:

I Sven Fritz' arbete om Sveriges bankväsen 1772-1789 har jag läst om köpmannen Johan Cahmans ansökan att få grunda en sedelutgivande bank i Göteborg. Var kan man få veta mer om de planerade Cahmanska sedlarna?

S Bohlin
Tensta

Svar:

Sven Fritz berättar i sitt arbete *Studier i svenskt bankväsen 1772-1789*, Sthlm 1967, s 133 ff, ganska utförligt om Johan Cahmans ansökan 1767 att få grunda ett diskontokontor i Göteborg för att råda bot på den "brist på penninge tillgång", som det allmänt klagades över. Mössorna ville, att riksbanken skulle minska beloppet utelöpande sedlar för att så småningom bli i stånd att realisera sedlarna med speciemynt. Cahmans ansökan utgjorde därför en kritik av mössregimens penningpolitik, eftersom det var deflationspolitikens konsekvenser, som utgjorde motiveringen för hans ansökan. Ansökan avstyrktes såväl av kommerskollegiet som av bankokommissarierna och bankofullmäktige samt avslogs av kungl. maj:t. - Sven Fritz har inte haft anledning att gå närmare in på de beramade sedlarna.

Om vi nu går till det "project till privilegium", som är bifogat Cahmans ansökan (i riksarkivet), så finner vi, att alla punkter i detta projekt är rätt konturlösa. Sålunda heter det om de beramade sedlarna:

"4to Contoiret äger rättighet at utgifva sedlar på hvad större eller mindre summor, som behagas; men sådane sedlar böra icke nogon påtvingas, utan emottages allena i handel och rörelse af them, som för them hafva credit: och böra the vid upvisandet i contoiret genast inlösas med ricksens ständers banco transport sedlar eller annat svänkt courant mynt: dock i händelse större summor på en gång skulle till inlösningen presenteras, må directionen vara tillåtit at utställa betalningen till högst tre månader, emot thet at therfore betalas 1/2 pcto pr månad uti interesse; och bör på sedeln noteras så väl dagen, när sedeln första gången presenterades, som ock at then löper med interesse. Vid förfäl-

lodagen bör sedeln prompt inlösas; i vidrigt fall lämnar executoren hos directeurene en skyndesam utmätning".

Kommerskollegiet jämställde i sitt remiss-svar de projekterade Cahmanska sedlarna med de året innan förbudna valuterna. Bankokommissarierna ansåg, att följden av de Cahmanska sedlarna skulle bli ännu betänkligare, eftersom "samma sedlar skulle komma at innefatta större summor än valuterne, hvilka endast voro stälte på smärre summor i skiljemynt". Vidare syntes det "strida emot jemlikheten samtelige rikets undersätare emellan", att några få personer skulle sättas i stånd att dra vinst genom ränta "på dess blotta credit sedlar".

Även nästa punkt i privilegieprojektet behandlar det beramade diskontokontorets sedlar:

"5to Contoiret blifver ej förbundet at inlösa falska sedlar, ej eller förändrade till större summor än på hvilka the utgifvne blifvit."

Det förefaller självklart, att Cahman aldrig skulle ha kunnat tvingas att lösa in en falsk sedel eller att betala mer för en förfalskad sedel än dess ursprungliga - det vill säga dess riktiga - belopp. Men bakom denna punkt ligger naturligtvis tanken på de problem, som riksbanken hade på grund av den stora frekvensen av sedeletterapningar och sedelförfalskningar under frihetstiden; för att allmänheten inte skulle förlora förtroendet för sedlar tog banken ibland på sig förluster genom att lösa in skickligt gjorda och i god tro emottagna falska eller förfalskade sedlar (Torgny Lindgren, *Riksbankens sedelhistoria 1668-1968*, Sthlm 1968, s. 76). Cahman ville tydligtvis uttryckligen säga ifrån, att något sådant tänkte hans diskontokontor inte vara med om.

Torgny Lindgren
Uppsala

**GYNNA
MYNTKONTAKTS
ANNONSÖRER**

Fråga:

I MYNTKONTAKT nr 1 för i år berättar märket T.L. att riksdagen i december i fjol (1982) biföll riksbanksfullmäktiges förslag om indragning av vissa äldre sedlar. Var inte den frågan uppe även vid förra riksdagen?

Aron Ekman, Uppsala

Svar:

Jo. Riksbanksfullmäktige anförde i skrivelse till riksdagen den 18 mars 1982, att riksbanken hade börjat arbeta med att få fram en ny sedelse-rie. Som ett led häri borde, ansåg fullmäktige, förberedas preskription av vissa äldre sedlar, som all- jämt var lagligt betalningsmedel. Detta skulle ske genom att fullmäktige fick rätt att fastställa den tidpunkt, från vilken äldre sedlar inte längre skulle vara lagligt betalningsmedel.

Finansutskottet uttalade den 18 maj 1982 (betänkande 1981/82:39), att sedelutgivningen - liksom myntväsendet - skulle regleras genom lag och alltså hörde till riksdagens kompetensområde. Det torde därför knappast vara möjligt för riksdagen att delegera beslut rörande preskription av äldre sedlar till fullmäktige i riksbanken. Utskottet avstyrkte därför bifall till fullmäktiges förslag rörande ordningen för preskription av äldre sedlar. Men utskottet gav fullmäktige rätt i sakfrågan: "Utskottet är samtidigt medvetet om att frågan om begränsning av äldre sedlars giltighet som lagligt betalningsmedel och regler för deras utbyte mot nya sedlar bör lösas i samband med tillkomsten av en ny sedelse-rie. Det torde få ankomma på fullmäktige i riksbanken att återkomma med förslag härom till riksdagen".

Riksdagen biföll den 12 juni 1982 finansutskottets hemställan och avslog sålunda riksbanksfullmäktiges förslag.

I enlighet med finansutskottets anmodan ingav riksbanksfullmäktige en ny skrivelse till riksdagen den 7 oktober 1982, där fullmäktige föreslog en lag enligt vilka sedlar av typer utgivna före 1958 skulle upphöra att vara lagligt betalningsmedel med 1987 års utgång. Den gången biföll riksdagen fullmäktiges förslag.

Torgny Lindgren, Uppsala

Gustav IV Adolfs dotter Sofia Wilhelmina

Av Ian Wiséhn

I Kungl. Myntkabinettets samlingar finns en medalj över Gustav IV Adolfs dotter Sofia Wilhelmina och hennes gemål storhertigen av Baden, Karl Leopold Fredrik (tillhörande det uråldriga furstehuset Zähringen). Medaljen, som har inv. nr 25595, skänktes till KMK år 1959 av fil. dr Torgny Lindgren. Den är präglad i brons och mäter 37 mm. Konstnär är G W Doell. Den har följande utseende.

Åtsidan: I mittpartiet storhertig Leopolds bröstbild, höger sida, iklädd uniform. Omskrift: LEOPOLD GROSHERZOG VON BADEN. Under bröstbilden på kantramen tre stjärnor och i bildavskärningen C. W. DOELL FEC.

Frånsida: I mittpartiet storhertiginnan Sofias bröstbild, vänster sida, iförd en dräkt med hög midja. Kring halsen har hon en Halsduk sammanhållen av ett spänne i form av en krona. Omskrift: SOPHIE WILHELMINE GROSHERZOGIN VON BADEN. Under bröstbilden på kantramen tre stjärnor.

Medaljen finns beskriven i *Numeriska Meddelanden XIX* sid 76–77 nr 3 (där signaturen dock avslutas med årtalet 1832) samt i ett verk av friherre A von Berstett: *Münzgeschichte des Zähringen-Badischen Fürstenhauses*, Freiburg im Breisgau 1846, nr 379 pl. XVII.

Sofia Wilhelmina föddes 21 maj 1801 i Stockholm. Hon var näst äldst i en barnaskara på fem. Hennes syster var kronprinsan Gustav, sedermera "prins av Vasa" (1799–1877); Karl Gustav, storfurste av Finland (1802–1805); Amalia Maria Charlotta (1805–1853); Cecilia (1807–1844), gift med Paul Fredrik August, storhertig av Oldenburg.

Efter Gustav IV Adolfs avsättning år 1809 omhänderhades syskonens uppfostran av modern Fredrika, som från 1810 var bosatt i Karlsruhe, Baden. Det verkar som om Gustav Adolf ej fått träffa sina döttrar efter 1810.

I februari 1819 skrev Gustav Adolf ett klagobrev till statsministern i Baden över att man nekat honom lyckan att återse sina barn. Två månader senare fick han ett brev från sin dotter Sofia där hon, tydligen för formens skull, begärde hans

a

Storhertig Karl Leopold Fredrik av Baden. Medalj från 1832. Kungl. Myntkabinettet. Foto: Jüri Tamsalu, KMK. Skala 1:1

b

Medaljens andra sida visar storhertiginnan Sofia Wilhelmina av Baden, tidigare svensk prinsessa och dotter till Gustav IV Adolf.

tillstånd att ingå giftermål med prins – sedermera storhertig – Leopold av Baden (de stod i ett för makar unikt släktskapsförhållande till varandra, i det att han var hennes morfars halvbror). Gustav Adolf svarade, att han gick med på giftermålet men endast på villkor att de båda unga efter vigseln avlade besök hos honom. Detta gjorde de dock inte utan iakttag fullständig tystnad. Denna tystnad föranledde exkungen till ett mycket bittert klagobrev till evangeliska konsistoriet i Karlsruhe. I detta förklarade han att under dylika förhållanden äktenskapet ej kunde anses lagligt. Vidare förbindelser med dottern var omöjliga.

För Gustav Adolfs hustru drottning Fredrika var skilsmässan svår att bära. Hon kände ett djupt medlidande med sin olycklige make och ansåg honom vara sjuk. En av hennes hovdamer har i sina memoarer berättat, att drottningen den 1 november varje år, dvs Gustav Adolfs födelsedag (f. 1778), brukade samla barnen omkring sig för att hedra fadern och hålla hans namn i helgd.

Med sina båda äldsta barn, Gustav och Sofia, hade Gustav Adolf sagt upp bekantskapen. Däremot hade han aldrig vägrat ta kontakt med sina båda yngre döttrar Amalia och Cecilia, och på 1830-talet hade han tom en viss korrespondens med dem.

Sofia kom att bli farmor till drottning Victoria av Sverige. Genom

Victorias äktenskap med kronprins Gustav (Gustav V) kunde man slutgiltigt försona den gamla och den nya dynastin i Sverige. Bröllopet mellan Victoria och Gustav stod 20 september 1881 i Karlsruhe, Sofia Wilhelminas stad.

Sofia Wilhelmina blev änka 1852 och dog i Karlsruhe 6 juli 1865.

Konstnären Carl Wilhelm Doell var född 1787 och dog i Karlsruhe 1848. Till yrket var han mynt- och medaljgravör och blev redan 1810 hovmedaljör hos storhertigen av Baden. Först verksam vid Mannheims myntverk som chefsgravör blev han också myntmästare där; denna befattning fick han från 1828 i Karlsruhe. Eftersom en annan nästan identisk medalj bär årtalet 1832 efter signaturen måste det här presenterade exemplaret vara slaget vid myntverket i Karlsruhe. (Jfr L. Forrer: *Biographical Dictionary of medallists*, I, London 1904, s 598, och VII, London 1923, s 227.)

För nybörjare

En utmärkt introduktion till vårt lands mynt- och penninghistoria är Eli F. Heckschers och Nils L. Rasmussens *Sveriges Mynthistoria*, som nu utkommit i sin 4:e omarbetade upplaga och kan beställas för 15 kr från Kungl Myntkabinettet, Box 5405, 11484 Stockholm, tel 08/63 07 70.

Foto: J. Tamsalu efter exemplar i Kungl. Myntkabinettet.

för 1981 är ägnad författaren Tor Hedberg 1862–1931. Medaljen är präglad i 45 mm diameter i silver, i en upplaga av 125 exemplar, hos AB Sporrang i Norrtälje.

Medaljen är utförd av akademiledamoten och intendenten vid Thielska Galleriet professor Ulf Linde. Åtsidan visar Tor Hedbergs porträtt. Linde har här haft bl a Edvard Munchs litografi av Hedberg från 1912 som förlaga. Frånsidan visar en teatermask mot en bakgrund av en stiliserad lagerkrans samt inskriften: MENTIS INCERTI SPLENDORIS (Synens och tankens dagar).

Tor Hedberg var, vid sidan av sin rent litterära verksamhet, verksam som konst-, litteratur- och teaterkritiker. Åren 1910–1921 var han chef för Kungl. Dramatiska Teatern och 1922 invaldes han i Svenska Akademien. När Thielska Galleriet 1924 blev offentligt museum blev Hedberg dess förste intendent. Det mest betydande bland Hedbergs litterära produktion torde vara skådespelet "Johan Ulfstjärna" från 1907.

Ulf Nordlind

RECENSIONER

Brita Malmer och Ian Wiséhn: Sveriges Mynthistoria. Landskapsinventeringen 2. Myntfynd från Ångermanland. Göteborg 1983. Utgiven av Kungl. Myntkabinettet och Numismatiska institutionen. ISBN 91-7192-549-X. 67 s. inkl. 10 kartor och 33 illustrationer. Pris 50 kr.

Det andra häftet i inventeringen av myntfynden omfattar Ångermanland. Trots att detta landskap utgjort en central bygd under en betydligt kortare tid än Östergötland (som utgjorde det första häftet i serien) är skillnaderna för det sammanlagda antalet fynd inte större än 91:171, medan förhållandet vad gäller antalet mynt är större eller 6.383:50.000 främst beroende på det stora Styrafyndet med 24 300 ex. från Östergötland. De ångermanländska fynden är till mycket stor del koncentrerade till nyare tid, dvs till efter 1520, och här har också vad gäller kartmaterialet skett en uppdelning på kortare perioder. I övrigt är uppläggnings densamma som för östgotavolymen (se MYNTKONTAKT/SNT 1982:7, s. 172).

Några smärre ändringar kan noteras. Inbland finns mer än ett fynd från samma gård och socken. I det första häftet skilde man ibland (men inte alltid) på dessa genom att sätta en romersk siffra efter namnet. I Ångermanlandsdelen har man ibland övergått till att (efter bl a engelskt mönster) sätta ut fyndåret efter namnet för att skilja fynden åt. Det är emellertid fortfarande inte konsekvent gjort och ibland anges även det tidigare systemet med en romersk siffra eller också saknas särskiljande markering. Personligen anser jag att fyndåret är den lämpligaste markeringen. För att undvika missför-

stånd bör man i fortsättningen försöka att tillämpa det ena eller andra systemet konsekvent och även ha motsvarande markering i fyndregistret.

Mer konsekvens borde också eftersträvas så att litteraturhänvisningarna inte blir slumpmässiga som skett i några fall nu. Vad gäller skattfynden (eller depåfynden) borde också samma typer av fynd, tex från vikingatiden, beskrivas på ett enhetligare sätt, samt att man utnyttjar den information som finns i den litteratur man hänvisar till för att undvika att tex vissa länder blir utelämnade.

Helt otillfredsställande är det att ett fynd från Årsta tas upp två gånger under olika socknar (fynd 14 och 72) utan att någon närmare förklaring ges.

En nyhet är rubriken "Myntsamlingar", där de offentliga samlingarna nämns samt deras omfattning i den mån de är kända. Dessutom finns ett supplement till den första östgotavolymen.

Vad beträffar de avslutande planscherna får man tyvärr konstatera att några bilder hamnat upp och ned eller lutar kraftigt. För en fyrk från Sigismund (fig. 24) anges att årtalet är otydligt, men det ska vara 1593 som är det enda årtalet för denna typ, som i äldre kataloger fördes till en interregnumperiod mellan Johan III och Sigismund eftersom den saknar Sigismunds namn. Annars är det intressant att notera, att 4 av 5 vikingatida mynt i grav 4 från Långön, Tåsjö sn har hål gjorda med en kniv, något som normalt inte förekommer i sydliga fynd men däremot är regel i de lapska offerplatsfynden.

Kenneth Jonsson

Nazi-Tyskland i mynt och medaljer

Tidigare har berättats om att SNFs bibliotek erhåller den av American Numismatic Association utgivna tidskriften "The Numismatist". Ur det varierande, världstäckande innehållet kan nu nämnas följande artiklar:

April 1981: "Ghetto Money of the Nazi Holocaust".

April 1982: "Concentration Camp Money of the Nazi Holocaust".

April 1982: "More on World War II Ghetto Money".

För den som inte haft råd eller möjlighet att skaffa sig böcker om denna "mörka" historias penningssystem ger dessa artiklar en begränsad, men likväl väl illustrerad inblick.

I april-numret 1982 har R W Colbert och W D Hyder skrivit om sin bok "Medallic Portraits of Adolf Hitler" (1981). Artikeln avbildar flera av medaljerna.

NUF

Kungl Myntkabinettet

Statens museum för
mynt-, medalj- och
penninghistoria

Narvavägen 13-17, 2 tr
Stockholm
(Buss nr 42, 44 och 69
till Historiska museerna,
tunnelbana till Karlaplan)

Basutställningar: Svenska mynt
från alla tider; svenska besittningar
(tillfälligt stängd); all världens
mynt; medaljkonstens historia och
svensk historia i medaljform.

Museet:
Tisdag-söndag 11-16
Måndag stängt
Besöksid: tisd 13-16
Postadress: Box 5405,
114 84 Stockholm
Tel: 08-63 07 70

MYNT MEDALJER SEDLAR ORDNAR

Kvalitetsauktioner
vår och höst

B. Ahlström
Mynthandel AB

Kungsgatan 28-30,
Box 7662

103 94 STOCKHOLM
Tel. 08-14 02 20, 10 10 10

FÖRENINGAR

FAGERSTABYGDENS MYNTKLUBB sammanträder första helgfria måndagen i varje månad på AB Västanfors Industriers matsal, S Linjan, Fagersta. Upplysningar tel 0223/116 71 e kl 17.00 och 0223/172 18 kl 08.30-16.00.

FINSPÅNGS MYNTKLUBB sammanträder sista torsdagen i varje månad på Sparbanken Östergötland, Bergslagsvägen 4, Finspång. Upplysningar tel 0122/103 89 el 161 20.

GÖTEBORGS NUMISMATISKA FÖRENING Lokal: Traktören, Köpmansgatan, Göteborg. Kl 19.00. Höstens program ej meddelat.

KALMAR MYNTKLUBB har möten första helgfria måndagen i varje månad (utom juli och augusti) kl 19.00 i SE-banken, Storgatan 17, Kalmar. Upplysningar tel 0480/135 61, 115 84. Auktioner varje gång.

KATRINEHOLMS MYNTKLUBB har möten första helgfria onsdagen i varje månad på restaurang Storstugan, Stortorget 1, Katrineholm. Upplysningar tel 0150/210 45 el 151 00.

KRISTIANSTADSORTENS NUMISMATISKA FÖRENING har möte med auktion på Hemgården, Norretullsvägen 9, Kristianstad, den 20/5, 17/6. Listor och upplysningar gm Ingvar Nilsson 044/713 28.

LUNDS NUMISMATISKA FÖRENING har möte 25/5 kl 19 i Utbildningshuset, Studentlitteratur, Åkergränd 1, Lund. Upplysningar: tel 046/14 43 69, 12 25 93.

MYNTKLUBBEN NICOPIA har möten andra måndagen i varje månad på Pensionärsgården, V Trädgårdsgatan 57, Nyköping. Upplysningar tel 0155/134.29, 671 54, 128 41. Fastställda dagar: 14/3, 11/4.

MYNTSAMLARKLUBBEN GOTEN, Visby, har möten kl 19.30. Upplysningar tel 0498/645 24. Fastställda dagar: Program ej meddelat.

NUMISMATISKA FÖRENINGEN ÖRESUND, Helsingborg har möten första helgfria tisdagen varje månad på Borgen, Karl Krooks gata 17, Helsingborg, jan-maj, sept-dec. Upplysningar tel 042/13 33 40.

SAMLARFÖRENINGEN S:T ERIK, MYNTSEKTIONEN sammanträder på Karlbergsvägen 34 A i Stockholm kl 19.30. Höstprogram ej meddelat.

SAMLARKLUBBEN NUMIS, Skellefteå har möten första torsdagen i varje månad i NV-huset, konferensrummet. Upplysningar tel 0910/186 80.

SANDVIKEN-GÄVLE MYNTKLUBB håller möten första onsdagen varje månad under 1983, utom juli och augusti, i Valbo kommunalhus, kl 19.00. Myntauktion den 9 april. Upplysningar tel. 026/13 11 77.

SIGTUNA MYNTKLUBB Program ej meddelat.

SKARABORGS NUMISMATISKA FÖRENING, SKÖVDE. Tel 0500/802 44 har samlarträff på Xenia kl. 16 den 8/5.

SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING sammanträder 26/5, 29/9, 27/10, 24/11, decembermöte enl. senare uppgift. IOGT-lokalen, Engelbrekts-gatan 20 2 tr. kl 19:30. Mynten visas i auktionslokalen från 18:30 samt i klubblokalen de två föregående tisdagarna kl. 19-21. Klubblokalen Kungsgatan 38A, Malmö håller öppet varje tisdag kl 19-21 under september-maj. SÖDRA DALARNAS MYNTKLUBB sammanträder första torsd. efter den 15 i varje månad kl. 18.30 i Rembostugan, Hedemora. Ring gärna Mikael Eriksson, Hedemora, 0225/128 65.

TÄLJE MYNTKLUBB, Södertälje, håller möten 14/4, kl. 19 i Wendelas rum, Luna. Upplysningar tel 0755/185 68. Höstprogram ej meddelat.

UPPSALA MYNTKLUBB har möten kl 19.30 på Skandia, Drottningg. 1A, 26/4 auktion. Upplysningar tel. 018/11 50 00 el. 12 80 10. Höstprogram ej meddelat.

VETLANDA NUMISMATISKA FÖRENING har möten med auktion på IOGT logen Standard, Tomasgatan 34, Vetlanda, 26/8, 30/9, 28/10, 25/11. Myntets Dag på Vetlanda Stadshotell 13/3. Upplysningar tel 0383/158 35 kl 07.00-09.00.

VILLSTADORTENS MYNTKLUBB, Smålandsstenar, sammanträder i sparbankslokalen den 9/5. Föredrag o dyl följs av auktion. Upplysningar tel. 0345/112 95.

VÄREND'S NUMISMATISKA FÖRENING, Växjö. Sammanträde följd av auktion på rest. Munken kl 19.20 den 17/5.
 ÖREBRO NUMISMATISKA FÖRENING har i regel möten sista onsdagen i varje månad utom under sommaren. Lokal: Museets föreläsningssal. Upplysningar: 019/18 86 00 eller 13 50 61.

AUKTIONER

Maj 8. Hirsch AB, Operakällaren, Stockholm (ändrat datum).

Utländska auktioner:

- Maj 3-4. Zürich, Bank LEU
- Maj 5-6. München, Partin Bank
- Maj 10-12. Frankfurt, Busso Peus Nachf.
- Maj 13-14. Berlin, Berliner Münz-Cabinet
- Juni 1-2. London, Spink & Son Ltd.
- Juni 10-11. Solingen, Müller
- Juni 10-11. Berlin, Tempelhofer Münzenhaus
- Juni 14-16. München, Gießener Münzhandlung
- Juni 29-30. München, Hirsch
- Juli 1. München, Hirsch
- Sept. 9-10. Solingen, Müller
- Sept. 22-24. München, Gießener Münzhandlung
- Sept. 26-30. Wien, Dorotheum
- Sept. 30-1 okt. Berlin, Tempelhofer Münzenhaus

Det nya myntet för Falklandsöarna (och, kanske främst, för samlarna).

Falklandsöarna

Med anledning av 150-årsdagen av kontinuerlig administration av Falklandsöarna som brittisk kronkoloni, präglar nu Royal Mint med tillstånd av öarnas lagstiftande församling en serie av jubileumsmynt.

Mynten slås i tre olika metaller och med en storlek motsvarande de gamla crown-mynten. De får ett nominellt värde av 50 pence. Åtsidan bär Arnold Machins porträtt av drottning Elizabeth II; under detta finner man valören 50 PENCE och omskriften lyder QUEEN ELIZABETH II. FALKLAND ISLANDS.

På fränsidan avbildas skeppet "Desire"; på ömse sidor av detta finns årtalen "1833" respektive "1983". Med versaler står FALKLAND över och ISLANDS under skeppet.

Valet av fränsidans motiv faller sig naturligt då man tror att öarna först upp-

täcktes av John Davis, kapten på drottningens skepp "Desire"; året var 1592.

Den 3 januari 1833 hissades brittiska flaggan över ögruppen; den har oinskränkt vajat över dem sedan dess med undantag för den argentinska ockupationen, som varade från den andra april till den fjortonde juni 1982.

Öarna användes förr som vinterkvarter för valfångare, däribland svenska och norska; det enda betalningsmedlet som var allmänt accepterat bland dessa valfångare var just den brittiska crownen.

Guld- och silvermynten präglas i proof kvalitet med de höga partierna frostade; guld är i 22 karat och silvret är 925 tusendelar. Kopparnickelmynten präglas i BU kvalitet; alla har diametern 38,61 mm.

Upplagorna är följande: guld 150, silver 10 000, kopparnickel 50 000.

R. D.

Numismatic Chronicle

är en engelsk årsskrift med mycket varierande, intresseväckande innehåll. SNFs bibliotek har några få årgångar. Ur dessa kan hämtas följande exempel på artiklar, som kan intressera en svensk myntälskare:

Volym XV (1975)

Blackburn: Hiberno-Norse imitations of Watchet Long Cross coins. *Volym XVI (1976)*

Dolley: A Hiberno-Manx coinage of the eleventh century (ändrad attribuering av vissa irländska mynt till Isle of Man)

Volym XVII (1977)

Tuukka Talvio: Some Sigtuna coins in the British Museum.

Kenneth Jonsson: An example of regional weight variation in the coinage of Æthelred II.

Volym XVIII (1978)

Tuukka Talvio: A Finnish (?) imitation of an Anglo-Saxon penny.

Volym XIX (1979)

Tuukka Talvio: Notes on three Sigtuna moneyers.

Dolley: The Hiberno-Norse coins in the University coin-cabinet at Uppsala.

Stewart: A Caistor coin of Æthelred's Hand type.

Spasski: Gold coins and coin-like gold in the Muscovite state, and the first gold pieces of Ivan III.

Kom och läs!

N U F

Romerskt bronsmynt från Norrland

Pressen har uppmärksammat det märkliga fyndet av ett romerskt bronsmynt, slaget för kejsar Augustus år 6 f.Kr., påträffat 1922 vid plöjning i Bäcks by, Nätra, Ångermanland, och nu i Örnsköldsviks museum. Fynd av romerska bronsmynt är öht sällsynta och detta är det nordligaste i vårt land. Givetvis är fyndet registrerat i den nyutkomna *Myntfynd från Ångermanland*, som läsarna väl redan beställt från Kungl Myntkabinettet (se anmälan s. 125).

AUKTION 24

Operaterrassen—Stockholm

8 Maj 1983

Vi säljer för inlämnares räkning mynt från följande områden Sverige med dess besittningar, utländska guld och silvermynt, Antika Grekiska och Romerska mynt, sedlar och medaljer.

Katalogen beställes enklast genom
inbetalning med 25 kr på pg 70 26 86-7

HIRSCH

Mynthandel AB

Malmskillnadsgatan 29, 111 57 Stockholm

Tel. 08/11 05 56, 21 34 59

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan ett par år etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 19 företag i åtta olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige. Samtliga är medlemmar i Svenska Numismatiska Föreningen och har skrivit under uppropet mot myntförfalskningar – Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

De nuvarande medlemmarna är:

B. Ahlströms Mynthandel AB
Kungsgatan 28, Box 7662
103 94 Sthlm 7, tel. 08-14 02 20

Yngve Almer Mynthandel
Storgatan 49, Box 2068
700 02 Örebro, tel. 019-13 50 61

Amneklevs Mynthandel
Skolngatan 20, 602 25 Norrköping
tel. 011-10 29 50

Hirsch Mynthandel AB
Malmskillnadsgatan 29
111 57 Sthlm, tel. 08-11 05 56

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11
371 35 Karlskrona, tel. 0455-813 73

Malmö Mynthandel AB
Kalendegatan 9, 211 35 Malmö
tel. 040-11 65 44

Mattssons Mynthandel
Kungsängsgatan 21B
753 22 Uppsala, tel. 018-13 05 54

Mynt & Medaljer HB
Sveavägen 96, Box 19507
104 32 Stockholm, tel. 08-34 34 23

Myntet i Malmö
Stora Nygatan 17, 211 37 Malmö
tel. 040-12 99 30

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Nybrogatan 36, Box 5132
102 43 Sthlm, tel. 08-62 62 61

Norrhålje Mynthandel AB
Tullportsgatan 13, Box 4
761 00 Norrhålje, tel. 0176-168 26

Myntaffären Numis
Kaserntorget 6, Box 2332
403 15 Göteborg, tel. 031-13 33 45

J. Pedersen Mynthandel
Skolngatan 24, 502 31 Borås
tel. 033-11 24 96

Peo Mynt & Frimärken AB
Drottninggatan 29, Box 16 245
103 25 Sthlm, tel. 08-21 12 10

Strandbergs Mynt & Frimärkshandel AB
Arsenalsgatan 8, Box 7377
103 91 Sthlm, tel. 08-20 81 20

Svea Mynt & Frimärkshandel AB
Stureplan 4, Box 5358
102 46 Sthlm, tel. 08-14 46 40

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 Göteborg
tel. 031-20 81 11

R. Uppgrens Mynthandel
Renstiernsgatan 29, Box 11 080
100 61 Sthlm, tel. 08-44 82 81

Håkan Westerlund Mynthandel AB
Vasagatan 42, 111 42 Sthlm
tel. 08-11 08 07

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19507, 104 32 Stockholm, tel. 08-34 34 23